

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “วิทยุชุมชนกับการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการสื่อสารเพื่อการพัฒนาองค์กรชุมชนบ้านจำรุง” ผู้ศึกษาได้นำแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาศึกษาเพื่อใช้เป็นกรอบอ้างอิงในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับวิทยุชุมชน
2. แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น
3. แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรประชาชน
4. แนวคิดกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้

1. แนวคิดเกี่ยวกับวิทยุชุมชน

ละตินอเมริกาเริ่มบุกเบิกวิทยุชุมชนเมื่อ 50 กว่าปีมาแล้ว ความยากจนและความไม่เป็นธรรมในสังคมกระตุ้นให้เกิดประสบการณ์ครั้งแรก ๆ เช่น วิทยุชาวเหมืองในประเทศโบลิเวีย เมื่อ ค.ศ.1947 (พ.ศ. 2490) ชูตาเตนซา/กลุ่มพลังวัฒนธรรม ในประเทศโคลัมเบียเมื่อปีเดียวกัน ทั้งสองสถานีเป็นผู้ริเริ่มแนวทางวิทยุชุมชน แต่แนวคิดวิทยุชุมชนได้วิวัฒนาการขึ้นมาอีกมาก เช่น วิทยุชาวเหมืองในประเทศโบลิเวียส่งกระจายเสียงตลอดนับ 10 ปีที่มีความขัดแย้งกันระหว่างลัทธิมาร์กซ์ กับลัทธิทุนนิยม จุดหลักจึงอยู่ที่การชุมนุมรวมตัวกันต่อสู้ เพื่อให้มีสภาพการทำงานที่ดีขึ้นและเป็นธรรมมากขึ้น สถานีวิทยุจึงถูกมองว่าเป็นของสหภาพแรงงาน ทั้ง ๆ ที่คนงานเหมืองเป็นฝ่ายช่วยกันออกเงินซื้ออุปกรณ์ ตลอดจนค่าใช้จ่ายต่าง ๆ

สถานีวิทยุกระจายเสียงชูตาเตนซาในประเทศโคลัมเบียก็เช่นกัน สถานีนี้มุ่งสนับสนุนชาวนา แม้ว่าชาวนาไม่ได้เป็นเจ้าของหรือผู้จัดการ ผู้ฟังที่เป็นชาวนาเขียนจดหมายมายังสถานีปีละกว่าห้าหมื่นฉบับ ทุกครั้งที่สถานีผลิตรายการจึงนึกถึงความปรารถนาและความต้องการของชาวนาเสมอ แต่สถานีนี้ก็ยังไม่ใช่ “วิทยุโดยประชาชน เพื่อประชาชน” ถึงกระนั้น ความพยายามอย่างเป็นทางการครั้งแรกของสถานีวิทยุกระจายเสียงชูตาเตนซาในการให้การศึกษาทางวิทยุ ก็ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวที่

...แพร่ขยาย และกลายมาเป็นสมาคมวิทยุกระจายเสียง เพื่อการศึกษาของชาวลาตินอเมริกัน (Latin American Educational Radio Broadcasting Association-

ALER) การเชื่อมโยงสถานีวิทยุเข้ากับการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งก็เป็นแนวคิดพื้นฐานของการบริการสาธารณะ ถือเป็นกำเนิดสื่อชุมชนในละตินอเมริกา (วีรพงษ์ พลนิกรกิจ, 2545, น. 43)

วิทยุชุมชนขึ้นเกิดในละตินอเมริกา แต่กลับไปเติบโตในยุโรป เป็นสื่อทางเลือกหรืออีกนัยหนึ่งเป็นการวิเคราะห์สื่อกระแสหลัก สื่อทางเลือกในยุโรปประลองกำลังกับการกระจายเสียงสาธารณะของรัฐในช่วง ค.ศ.1960 และ ค.ศ.1970 (พ.ศ. 2503-2522) เมื่อ “กลุ่มผู้ประกอบการใจถึงกลุ่มหนึ่งออกอากาศอย่างผิดกฎหมาย และแย่งผู้ฟังจำนวนมากไปจากสถานีที่รัฐผูกขาดและควบคุมอยู่” ในซีกโลกตะวันตกสถานีวิทยุกระจายเสียงที่ผิดกฎหมายเหล่านี้ เป็นตัวกระตุ้นให้รัฐบาลและการกระจายเสียงแห่งชาติเปิดวิทยุท้องถิ่นที่ถูกต้องตามกฎหมาย

คำว่า “วิทยุชุมชน” มีผู้ให้คำนิยามไว้หลากหลาย แต่โดยทั่วไปมีเจตนารมณ์ที่คล้าย ๆ กัน เช่น วิทยุชุมชน หมายถึง สถานีวิทยุกระจายเสียงที่ให้บริการเจาะจงในพื้นที่หรือเขตบริการ ส่งกระจายเสียงเป็นลักษณะแนวแคบ ไม่ใช่แพร่กระจายไปสู่สาธารณะชน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จัดเนื้อหารายการให้สอดคล้องกับปัญหา และความต้องการที่แท้จริง โดยเปิดโอกาสให้ผู้ฟัง หรือตัวแทนชุมชนมีส่วนร่วมในรายการของสถานี การส่งกระจายเสียงของวิทยุชุมชนเป็นการส่งกระจายเสียงของวิทยุท้องถิ่น ที่มีกำลังส่งต่ำประมาณ 10-50 วัตต์ 100-500 วัตต์ ส่วนใหญ่ไม่เกิน 1 กิโลวัตต์ (พิชญา รัตนพล, 2540, น. 61)

ฟิลิกซ์ ลิบริโร (Felix Librero, อ้างถึงใน สุমন โมรากุล) ได้กล่าวไว้ว่า วิทยุชุมชนอาจนิยมได้หลายทาง ขึ้นอยู่กับบทบาทของวิทยุชุมชนในระบบสื่อสารของชาติ หรือนิยามทางเทคนิค ก็คือ “การส่งกระจายเสียงกำลังต่ำเพื่อชาวบ้าน หรือประชาชนในพื้นที่เฉพาะ” หรืออาจหมายถึง “การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ในการผลิตรายการ มากกว่าการวางแผนและนโยบาย”

ส่วนประกาศในหลักการของสมาคมวิทยุโลก World Association of Community Radio Broadcasters อธิบายคำว่าวิทยุชุมชนว่า ขึ้นอยู่กับความต้องการของชุมชนที่วิทยุชุมชนนั้นบริการ สนับสนุนการพัฒนาความก้าวหน้าภายในมิติของชุมชน และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วิทยุชุมชนเป็นระบบสื่อสารแบบประชาธิปไตย โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีลักษณะแตกต่างออกไปเฉพาะที่

Hudson (1977) กล่าวว่า “สถานีวิทยุชุมชน” เป็นองค์กรสื่อที่ทำการกระจายเสียงโดยไม่หวังผลกำไร เนื้อหาที่นำเสนอในรายการวิทยุชุมชนต้องคำนึงถึงประโยชน์ที่ประชาชนในชุมชนจะได้รับเป็นสำคัญ แต่อย่างไรก็ตาม ความเป็นเจ้าของสถานี โครงสร้างการดำเนินงาน การจัดหาเงินทุน และการจัดผังรายการนั้นมีรูปแบบที่หลากหลาย นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดในเรื่องระยะเวลา

ออกอากาศต่อวัน ผังรายการจะมีความยืดหยุ่นมากกว่าการนำเสนอรายการในรูปแบบตายตัว อีกทั้งผลิตรายการโดยชาวบ้านที่ไม่มีความชำนาญด้านสื่อมาก่อนเป็นส่วนใหญ่

ในทางปฏิบัติ สิ่งที่ทำให้วิทยุชุมชนแตกต่างจากวิทยุกระจายเสียงทั่วไปก็คือ เป็นวิทยุที่มีกำลังส่งต่ำ จำกัดขนาดกลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย โดยที่กลุ่มเป้าหมายมีลักษณะบางประการที่คล้ายคลึงกัน เช่น วัฒนธรรม สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น อีกทั้งให้โอกาสผู้ฟังได้เข้าถึงสื่อ มีส่วนร่วมในการผลิตและดำเนินรายการ ตลอดจนร่วมบริหารงานวิทยุชุมชน ในส่วนของเนื้อหารายการต้องเป็นไปตามที่กลุ่มเป้าหมายคาดหวังไว้ ขณะที่รูปแบบรายการต้องเปิดโอกาสให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ซึ่งกันและกันได้ (David, 1993)

Deloreme (quoted in David, 1993) กล่าวว่า วิทยุชุมชนเป็นสื่อที่ใช้เพื่อการแสดงออกของประชาชน มิใช่เพื่อการแสดงออกของศูนย์กลางความเจริญ หรืออำนาจทางการเมืองเครื่องมืออุปกรณ์สื่อสารต่าง ๆ ถูกนำมาใช้เพื่อการแสดงออกและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของประชาชน จึงไม่เน้นอุปกรณ์ราคาแพงที่ยากต่อการใช้งาน และไม่เน้นความเป็นมืออาชีพ เพื่อให้ประชาชนทุกระดับสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ (ณิลวรรณ วรนิชสกุล, 2539, น. 49)

Arnaldo (1997) กล่าวว่า วิทยุชุมชนเกิดขึ้นจากปัจจัย 2 ประการ คือ

1. จำกัดกำลังส่งสัญญาณกระจายเสียง
2. การใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงอย่างสร้างสรรค์ โดยให้สมาชิกในชุมชนทำงานร่วมกันเพื่อปรับปรุงสภาพสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนให้ดีขึ้น

ไซมอนด์ พาร์ทริดจ์ (Simon Partridge) ได้เขียนถึงการทดลองวิทยุกระจายเสียงชุมชนและหลักการของวิทยุกระจายเสียงชุมชน (Partridge, Simon, 1982 อ้างถึงใน สุรินทร์ แปลงประสพโชค, 2534, น. 96) ว่า ปัจจุบันได้มีการทดลองและดำเนินการจัดวิทยุชุมชน ทั้งในประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา สวีเดน ออสเตรเลีย แคนาดา อิตาลี เบลเยียม ฝรั่งเศส ไอร์แลนด์ นิวซีแลนด์ เยอรมัน สเปน และประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ โดยได้รับความนิยมนจากผู้ฟังทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศที่กำลังพัฒนา ทั้งนี้เนื่องจากเขตบริการของ วิทยุกระจายเสียงชุมชนจะไม่กว้างขวางเหมือนกับวิทยุท้องถิ่นที่จัดกันอยู่ทั่วไป แต่จะมีเขตบริการเพื่อชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรือชุมชนในละแวกเดียวกันเป็นหลักเพราะใช้วิทยุกำลังส่งต่ำที่มีรัศมีการกระจายเสียงไม่กว้างไกลนัก ทำให้กลุ่มผู้ฟังเป้าหมาย มีความคล้ายคลึงกันทางเศรษฐกิจสังคมและขนบธรรมเนียมประเพณีประกอบกับการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในท้องถิ่นต่าง ๆ ของการดำเนินการ จึงทำให้ได้รับความสนใจดังกล่าว

วิทยุกระจายเสียงชุมชนเริ่มขึ้นในประเทศอเมริกา เมื่อปีพุทธศักราช 2491 โดยสถานีวิทยุกระจายเสียง เค.พี.เอฟ.เอ (KPFA) ในเมืองเบอร์กลีย์ รัฐแคลิฟอร์เนีย วิทยุแห่งนี้เป็นวิทยุอิสระ

ที่ไม่แสวงหากำไร แต่ได้รับการสนับสนุนจากผู้ฟังที่รักอิสระและความสงบสุข ต่อมาได้ขยายการจัดตั้งอย่างกว้างขวาง และได้รวมตัวกันเป็น สหพันธ์นักวิทยุกระจายเสียงแห่งชาติ เมื่อปี พุทธศักราช 2518 โดยมีสมาชิกถึง 60 สถานี ลักษณะการดำเนินงานวิทยุกระจายเสียงชุมชนในสหรัฐอเมริกาในระยะเริ่มต้น จะมีลักษณะคล้าย ๆ กันคือ มีรูปแบบที่เป็นวิทยุการค้าที่ได้รับเงินอุดหนุนจากการโฆษณา หรือรูปแบบที่เป็นวิทยุเพื่อกิจการสาธารณะโดยได้รับการสนับสนุนจากกองทุน แต่ทั้งสองรูปแบบนี้ จะเก็บเงินจากผู้ฟังรายละ 10-15 เหรียญ เพื่อดำเนินการเหมือนกัน

วิทยุกระจายเสียงชุมชนในสหรัฐอเมริกา ผู้ฟังมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางพนักงานส่วนใหญ่จะเป็นอาสาสมัคร เปิดโอกาสให้คนมาแสดงความคิดเห็น โทรศัพท์เข้าสู่รายการ และเชิญมาร่วมผลิตรายการต่อมาวิทยุกระจายเสียงชุมชนเหล่านี้ได้แปรสภาพเป็นองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร บริหารงานโดยคณะกรรมการอำนวยการ ซึ่งมาจากชุมชนส่วนหนึ่งและจากสถานีส่วนหนึ่งบุคลากรฝ่ายต่าง ๆ จะจ้างคนในชุมชนเป็นหลัก และมีอาสาสมัครเป็นผู้สนับสนุนโดยตรงแล้วยังได้จากสหกรณ์ มูลนิธิ และผู้บริจาคอื่น ๆ อีกด้วย

สำหรับเนื้อหาของรายการนั้นจะต่างจากรายการวิทยุทั่วไปคือ ในส่วนของเพลงจะพยายามค้นหาเพลงของท้องถิ่น ทั้ง โฟลค แจ๊ส และเพลงบลู มาเผยแพร่ โดยนิยมเชิญศิลปินนั้นมาออกอากาศสด นอกจากนั้นในส่วนของเหตุการณ์ปัจจุบัน ก็นิยมจัดทำเป็นสารคดีทางวิทยุและวิเคราะห์เรื่องราวของท้องถิ่นเรื่องของชาติและต่างชาติ จัดให้แสดงทัศนะต่าง ๆ และผู้นำท้องถิ่นต่างก็มีบทบาทเหมือนกัน ในการที่จะออกอากาศเผยแพร่ทางวิทยุกระจายเสียงชุมชนดังกล่าว

วิทยุกระจายเสียงชุมชนในสวีเดน ได้เริ่มทดลองเมื่อปีพุทธศักราช 2522 ในพื้นที่ 15 แห่งซึ่งแตกต่างกันตั้งแต่สถานีที่เป็นชุมชนหนาแน่นในเมืองใหญ่ ๆ ชานเมือง และเขตชนบท โดยมีเป้าหมายให้ชุมชนท้องถิ่นในรัศมี 2.5 ไมล์ มาออกอากาศรายการของตนเองได้ ได้แก่ สหภาพการค้า พรรคการเมือง องค์กรทางศาสนา สโมสรกีฬา กลุ่มศิลปวัฒนธรรม สมาคมคุ้มครองผู้บริโภค นักสิ่งแวดล้อมและวิทยาลัยชุมชน โดยการบริหารนั้นจะไม่แสวงหากำไรและไม่อนุญาตให้มีการโฆษณา นาร์ (Nar) หรือวิทยุกระจายเสียงชุมชนในสวีเดนนี้ หน่วยงานที่ออกอากาศจะต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการวิทยุกระจายเสียงชุมชนซึ่งรัฐบาลสวีเดนแต่งตั้งขึ้น การดำเนินการจะไม่ใช่ไปตามกฎเกณฑ์ ของบรรษัทกระจายเสียงแห่งชาติสวีเดน (SBC) แต่จะคล้ายคลึงกับหนังสือพิมพ์อนุญาตให้มีความเห็นของบรรณาธิการ (ภายใต้ขอบเขตของกฎหมาย) ประกันสิทธิในการได้รับคำตอบ ในสิ่งที่เป็นทัศนะตรงข้าม หรือการเปิดเผยบุคคลที่ทำผิดในการดำเนินการรัฐบาลเป็นผู้จัดสรรเงินให้ ซึ่งใช้เงินกว่า 200,000 ปอนด์

ในการประเมินผลหลังจากดำเนินการไปแล้ว 1 ปี มีผู้ให้ทัศนะความจำเป็นที่ต้องมีวิทยุกระจายเสียงชุมชน นอกเหนือจากวิทยุท้องถิ่นที่มีอยู่ถึง 24 สถานี ดังนี้ ผู้ฟังร้อยละ 12.60

กล่าวว่าเพราะชอบลักษณะของวิทยุชุมชน และจำนวนใกล้เคียงกันนี้กล่าวว่า วิทยุกระจายเสียงชุมชนมีคุณค่าต่อองค์กรของเขามากกว่าวิทยุท้องถิ่น ร้อยละ 9.00 บอกว่ามีความใกล้ชิดดีกว่า อีก ร้อยละ 55.00 ให้ทัศนะต่าง ๆ กันว่าเขาสามารถเลือกเวลาที่เหมาะสำหรับเขาได้ในวิทยุชุมชนหรือให้เหตุผลว่า เพื่อจะช่วยกัน ทำลายระบบการผูกขาดทางวิทยุ หรือบางคนก็ให้เหตุผลว่า วิทยุกระจายเสียงชุมชนดีเพราะมีความเป็นอิสระไม่ถูกควบคุม

วิทยุกระจายเสียงชุมชนในออสเตรเลีย รู้จักกันในนามของวิทยุเพื่อกิจการสาธารณะ เริ่มขึ้นโดยพรรคกรรมกร ในเดือนกันยายน พุทธศักราช 2517 ปัจจุบันมีอยู่ทั้งสิ้น 30 สถานี และกำลังของจัดตั้งขึ้นอีกในจำนวนพอ ๆ กัน โดยมีการรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมชื่อว่า สมาคมการกระจายเสียงเพื่อกิจการสาธารณะแห่งออสเตรเลีย วิทยุกระจายเสียงชุมชนแห่งออสเตรเลียค่อนข้างจะแปลกไปกว่าที่อื่น คือจัดขึ้นตามกลุ่มที่สนใจ 4 กลุ่ม คือ

กลุ่มแรกสำหรับคนที่สนใจในเพลงเพราะ ๆ เช่น เพลงจำพวกคลาสสิกเป็นแนวความคิดในการจัดวิทยุเพื่อคนกลุ่มน้อย หรือที่มีความสนใจเฉพาะขึ้น

กลุ่มที่ 2 เป็นการจัดตามลักษณะชุมชนเชื้อชาติ คือจัดสำหรับคนเชื้อชาติต่าง ๆ ขึ้นเป็นการเฉพาะ

กลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยแห่ง Adelaide ต้องการวิทยุสำหรับการศึกษาผู้ใหญ่ เป็นต้น

และกลุ่มที่ 4 เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเมือง ต่อมาปีพุทธศักราช 2519 ได้มีการกำหนดบทบาทวิทยุกระจายเสียงชุมชนว่าเป็นสถานีที่จัดตั้งโดยไม่หวังกำไร เพื่อตอบสนองของความสนใจเฉพาะพื้นที่ หรือเฉพาะชุมชนได้จำแนกออกตามลักษณะในใบอนุญาต 3 ประเภท คือ

ประเภทที่ (E) อนุญาตให้จัดกระจายเสียงเพื่อการศึกษาคู่ต่อเนื่อง และการศึกษาผู้ใหญ่ แต่รวมไปถึงวัฒนธรรมด้านการดำรงชีวิตของผู้ฟัง

ประเภทเอส (S) อนุญาตให้จัดรายการสนองตอบกลุ่มสนใจต่าง ๆ เช่น ดนตรี กีฬา หรือการศึกษา

ประเภทซี (C) อนุญาตให้จัดรายการสนองตอบชุมชนเฉพาะพื้นที่

สำหรับวิทยุกระจายเสียงชุมชนในประเทศอังกฤษนั้น เป็นที่ยอมรับของรัฐบาลเป็นครั้งแรกเมื่อเดือนกรกฎาคม พุทธศักราช 2524 หลังจากที่ “กลุ่มสื่อสารชุมชน (Community Communication Group หรือ COMMON) ได้พยายามเสนอในเรื่องนี้ถึง 4 ปี เพราะในประเทศอังกฤษแต่เดิมจะมีวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์เพียง 2 เครือข่ายหลัก ได้แก่ บีบีซี (BBC) ซึ่งเป็นบรรษัทกระจายเสียงแห่งชาติ และ ไอบีเอ (IBA) ซึ่งเป็นของรัฐบาล

กลุ่มสื่อสารชุมชนของประเทศอังกฤษได้จัดตั้งขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2520 งานชิ้นแรกก็คือหนังสือสนองตอบรายงาน “แอนนาน” (ANNAN REPORT) กรรมการชุดแอนนาน (ANNAN COMITEE) ที่เสนอแนวทางการกระจายเสียงของอังกฤษในช่วง 10 ปีข้างหน้า โดยย้าให้มีกิจการกระจายเสียงท้องถิ่น (Local Broadcasting Authority หรือ LBA) เพื่อจัดการผูกขาดของบีบีซี กับ ไอบีเอ และเปิดโอกาสให้งานบริการกระจายเสียงในท้องถิ่น มีโอกาสพัฒนาได้หลากหลาย รวมทั้งกระตุ้นให้เกิดสหกรณ์และรูปแบบความร่วมมือทางการเงินอื่น ๆ เพื่อให้ชุมชนดำเนินการกระจายเสียงของตนเองขึ้นได้

หลังจากการยอมรับของรัฐสภาอังกฤษแล้ว แม้ว่าวิทยุกระจายเสียงชุมชนจะยังคงเป็นเพียงการทดลอง ก็ได้มีการพัฒนาก้าวหน้าไปมาก โดยกลุ่มนักสร้างสรรค์งานศิลปะสมัครเล่นในการดำเนินการนั้นเป็นไปใน 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ ลักษณะหนึ่งเป็นไปในรูปแบบของการรณรงค์จัดตั้งสถานีวิทยุชุมชนขึ้นมา สำหรับชุมชนโดยเฉพาะ และอีกลักษณะหนึ่งเป็นการจัดสร้างห้องบันทึกเสียงสำหรับชุมชน ในการบันทึกรายการของท้องถิ่นเพื่อนำออกเผยแพร่ทางสถานีวิทยุท้องถิ่นของทั้งเครือข่ายบีบีซี และเครือข่ายของไอบีเอ

นับแต่ที่วิทยุกระจายเสียงชุมชนได้ริเริ่ม และทดลองจัดขึ้นในประเทศต่าง ๆ โดยมีหลักการที่ตรงกันว่า เป็นการดำเนินการกระจายเสียงสำหรับวิทยุท้องถิ่นที่เป็นไปตามความต้องการของผู้ฟังเป็นหลัก แต่ในการดำเนินการนั้นในแต่ละประเทศก็แตกต่างกันออกไป ยังไม่มีรูปแบบที่เป็นสากลชัดเจน ส่วนหลักการของวิทยุกระจายเสียงชุมชนที่จัดทำขึ้นของประเทศอังกฤษ ในปี พุทธศักราช 2522 กลุ่มสื่อสารชุมชน (Community Communication Group) ได้ยกร่างกฎของการกระจายเสียงชุมชนขึ้น รวม 10 ข้อ ดังนี้

1. สนองตอบชุมชนท้องถิ่น และ/หรือความสนใจของชุมชนเป็นหลัก
2. เป็นรูปแบบของการไม่แสวงหากำไร
3. มีการบริหาร และนโยบายรายการที่จัดทำขึ้นโดยคณะกรรมการบริหาร ซึ่งเป็นตัวแทนกลุ่มสนใจต่างในชุมชน ร่วมกับพนักงานกระจายเสียงซึ่งเป็นลูกจ้างหรืออาสาสมัคร
4. ให้บริการข่าวสาร การศึกษาและความบันเทิง รวมทั้งให้กำเนิดการสื่อสารสองทาง สำหรับความคิดเห็นที่ขัดแย้ง
5. ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ จากแหล่งต่าง ๆ รวมทั้งเงินยืมจากท้องถิ่น จาก sport โฆษณา ที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนในช่วงเวลาที่จำกัด และเงินกองทุน จากส่วนกลางและท้องถิ่น
6. ยอมรับให้พนักงานกระจายเสียงที่จ้างไว้ร่วมในสหภาพ มีความคล่องตัวในการทำงานและอนุญาต ให้ใช้อาสาสมัครในที่เหมาะสม

7. พยายามกระทำให้เกิดความเสมอภาคในโอกาสการจ้างงาน สำหรับผู้หญิงและกลุ่มเชื้อชาติหรือชนกลุ่มน้อยในสังคม

8. ต้องเตรียมให้ประชาชนได้รู้ถึง สิ่งอำนวยความสะดวกในการฝึกอบรม ในการผลิตและการส่งเผยแพร่ข่าวสาร

9. เนื้อหารายการที่ส่งกระจายเสียงต้องเป็นเนื้อหาหลักจากสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น

10. มีนโยบาย รายการที่กระตุ้นให้เกิดการพัฒนา การมีส่วนร่วมในระบบอบประชาธิปไตย ต่อต้านปัญหาชาตินิยม เพศนิยม และทัศนคติที่แตกแยกอื่น ๆ

(Simon Partridge Not the BBC/IBA The case for community radio (London: Comedian Publishing Group, 1982.)

ถึงแม้รูปแบบการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชน ในลักษณะที่เป็นสากลยังไม่มี ไชมอน พาร์ทริดจ์ ได้เสนอโครงสร้างที่น่าจะเป็นไปได้ในการดำเนินการวิทยุกระจายเสียงชุมชน โดยได้จำลองมาจากโครงสร้างของบริษัทข่าวแห่งหนึ่งในกรุงลอนดอน ที่ออกหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นที่เป็นประชาธิปไตย และไม่ใช้รูปแบบของการค้า

ประวัติวิทยุชุมชนต่างประเทศ

เอ็อจิต วิโรจน์ไตรรัตน์ (2542) เสนอ ลักษณะร่วมที่สำคัญในการดำเนินงานวิทยุชุมชนของต่างประเทศ ดังนี้

ด้านรายการ

- คำนึงถึงมาตรฐานในระดับวิชาชีพด้านรายการ
- เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งในการผลิต การร่วมรายการ เปิดโอกาสเป็นพิเศษให้กลุ่มคนที่ถูกละเลยจากสื่อมวลชน เช่น ชนกลุ่มน้อย คนยากจน ผู้สูงอายุ และต้องจัดให้มีการพัฒนาทักษะแก่ผู้ที่เข้ามาส่วนร่วมในการผลิตรายการ
- ถ้าผู้นำชุมชน หรือองค์กรในชุมชนต้องการใช้เป็นช่องทางสื่อสารกับสาธารณะให้ เป็นไปตามข้อกำหนดของกฎหมาย และให้โอกาสอย่างเท่าเทียม
- มีการกำหนดวัตถุประสงค์ในการเสนอรายการ แต่ละรายการ
- หลีกเลี่ยงการเสนอเพลงเหมือนสถานีวิทยุกระแสหลัก ยึดหลักกระแสรองและ กระแสทางเลือก เสนอเพลงที่ผู้ฟังไม่มีโอกาสฟังจากสถานีวิทยุอื่น เช่น เพลงต่างประเทศ เพลงท้องถิ่น เพลงแบบดั้งเดิม ควรให้ศิลปินท้องถิ่นที่ไม่ได้ดำเนินธุรกิจเทปเพลง ได้นำเสนอการแสดง หรือเพลงโดยออกอากาศสด

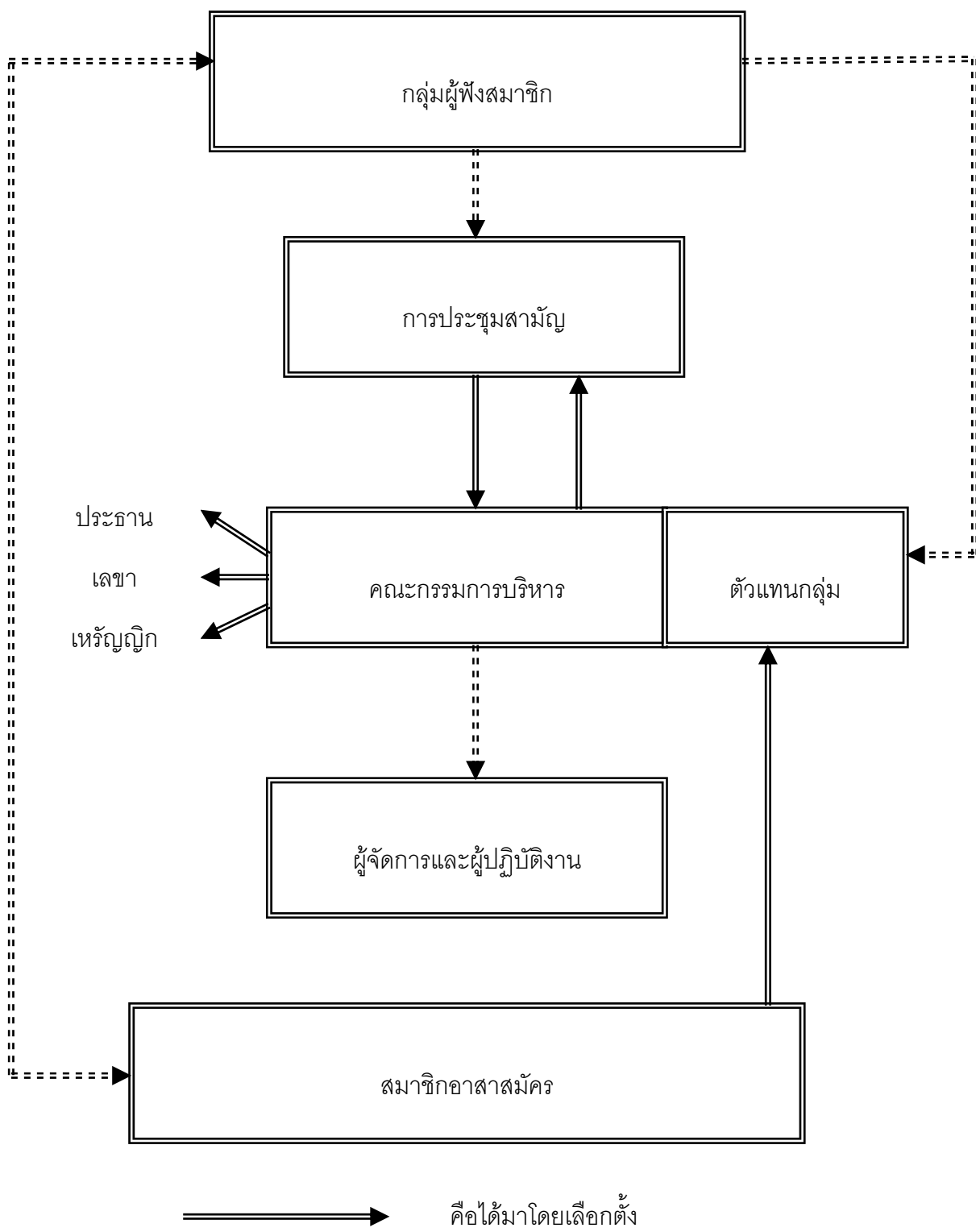
- การเสนอรายการเพื่อให้ข้อมูล ให้การศึกษา หลีกเลียงความเข้มแข็งวิชาการ นำเสนอให้ฟังง่ายเข้าใจง่าย
- เสนอข่าวในรูปแบบที่แตกต่างจากแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับคนสำคัญ มาเป็นเรื่องที่สำคัญต่อชุมชน โดยคนธรรมดา
- ไม่เซนเซอร์ ตัดทอนคำพูด ข้อเสนอแนะ ความคิดเห็นต่อประเด็น/ปัญหาสาธารณะของผู้พูดในชุมชน
- เสนอรูปแบบรายการที่มีคุณค่า เช่น สารคดี โดยเนื้อหาเป็นเรื่องของชุมชน ท้องถิ่น และต่างประเทศ
- ควรมีรถ่ายทอดสด หรือ การจัดตั้งห้องส่งนอกสถานี เพื่อถ่ายทอดสดเหตุการณ์ หรือวิถีชีวิตชุมชน

ด้านการบริหาร

- มักเป็นองค์กรไม่คำกำไร (non-profit organization) ที่ไม่มีการโฆษณาสินค้า หรือที่มักเน้นเรื่องการทำนอกระยะเบียบ และการจำกัดความยาวเวลาในการนำเสนอ
- บริหารในรูปแบบคณะกรรมการที่ประกอบด้วยผู้แทนจากกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ที่ได้มาโดยการเลือกตั้ง คณะกรรมการบริหารจะดูแลเรื่องนโยบายทั่วไป (general policy) ด้านงบประมาณ การว่าจ้างตำแหน่งสำคัญ
- มีลักษณะการทำงานแบบเป็นทีมงานร่วมกัน (team co-ordinator) แต่ทีมรายการกับทีมเทคนิค มีการแบ่งแยกอำนาจการตัดสินใจ ตามความชำนาญเฉพาะ
- ผู้ปฏิบัติงานส่วนใหญ่จะเป็นอาสาสมัคร และมีส่วนที่เป็นผู้ถูกว่าจ้างด้วย
- แหล่งที่มาของรายได้ เช่น เงินสนับสนุนของรัฐ หรือจากกองทุนกลางของประเทศ ค่าสมาชิกรับฟัง เงินบริจาคจากมูลนิธิ องค์กร ธุรกิจเอกชน กลุ่ม บุคคล รายได้จาก ค่าเช่า เวลาโฆษณา หรือการจัดกิจกรรม

แผนภูมิที่ 2.1

การจัดโครงสร้างการบริหารของสถานีวิทยุชุมชนที่เน้นการมีส่วนร่วมและไม่ค้ำกำไร

ที่มา: วีรวรรณ ยังกิจการ, 2545, น. 79

องค์ประกอบข้างต้นบทบาทหน้าที่ของแต่ละส่วน ดังนี้

การประชุมสามัญ (general meeting) เพื่อกำหนดนโยบายทั่วไป เพื่อดำเนินการเลือกส่วนหนึ่งของคณะกรรมการบริหาร จากตัวแทนของผู้ฟัง เพื่อตรวจสอบด้านการเงิน

คณะกรรมการบริหาร ดูแลการทำงานของผู้จัดการทั่วไป และผู้ปฏิบัติงานเต็มเวลา ตัดสินโต้แย้งระหว่างบุคลากรผู้ปฏิบัติงาน กับชุมชน รับผิดชอบให้เกิดการดำเนินการตามนโยบายที่กำหนด

ผู้จัดการและผู้ปฏิบัติงาน จัดการ ดูแลการปฏิบัติงานประจำวันของสถานี / องค์กร รับผิดชอบด้านการผลิตรายการ การบำรุงรักษาเครื่องมือ วัสดุ อุปกรณ์ การพัฒนาทักษะผู้ผลิตรายการที่เป็นอาสาสมัคร การจัดการเลือกตัวแทนคนกลุ่มน้อยให้เข้าร่วมเป็นคณะรับผิดชอบด้านการบริหาร การจัดและผลิตรายการ

สมาชิกอาสาสมัคร มีส่วนร่วมในการผลิตรายการ และอาจมีตัวแทนอยู่ในคณะกรรมการบริหารด้วย

ตัวแทนของกลุ่มเฉพาะหรือชนกลุ่มน้อย กำหนดโดยคณะกรรมการบริหารที่มาจากการเลือกตั้ง ประกอบด้วยตัวแทนของกลุ่มคนด้อยโอกาสต่าง ๆ ของชุมชน

โดยการกำหนดโครงสร้าง ตลอดจนระบบการบริหารงานวิทยุชุมชน ย่อมเป็นไปตามสภาพแวดล้อมและความเห็นพ้องร่วมของสมาชิก หรือ ตัวแทนชุมชน สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การยึดมั่นในอุดมการณ์ พันธกิจ ที่กำหนดร่วมกัน และการดำเนินการอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้ทุกขั้นตอน

สถานีวิทยุชุมชน KOOP (1999) ในเมืองฮอัสติน เท็กซัส ประเทศสหรัฐอเมริกา เสนอแนวทางการดำเนินงานที่สถานี KOOP ได้ใช้ในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับ “ลักษณะร่วม” ที่ได้กล่าวมา ดังนี้

การบริหารงานด้านรายการ ในการกำหนดผังรายการ ต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้

- นำเสนอรายการด้านการศึกษา
- นำเสนอรายการของสมาชิกกลุ่มใหม่ ๆ ให้มากขึ้น
- นำเสนอรายการที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมมากกว่าที่เป็นอยู่
- นำเสนอรายการที่ใช้ภาษาอื่นให้มากขึ้น
- เป็นรายการที่ผลิตโดยชุมชนหรือกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน
- ให้มีรายการสำหรับเด็กและผลิตโดยเด็กมากขึ้น
- ให้มีรายการสำหรับผู้สูงอายุและผลิตโดยผู้สูงอายุมากขึ้น

- ให้มีรายการสำหรับกลุ่มผู้ด้อยโอกาสและผลิตโดยผู้ด้อยโอกาสมากขึ้น
- ให้มีรายการที่ผลิตโดยนักดนตรีในชุมชนมากขึ้น
- ให้มีรายการจากกลุ่มศาสนา
- นำเสนอรายการในรูปแบบบันเทิงคดีมากขึ้น
- ส่งเสริมการทำงานร่วมกัน
- ประเมินผลรายการ
- พิจารณาสมาชิกเข้าฝึกอบรมการผลิตรายการ โดยคำนึงถึง “ความหลากหลาย”

การดำเนินงานด้านจัดหาทุน

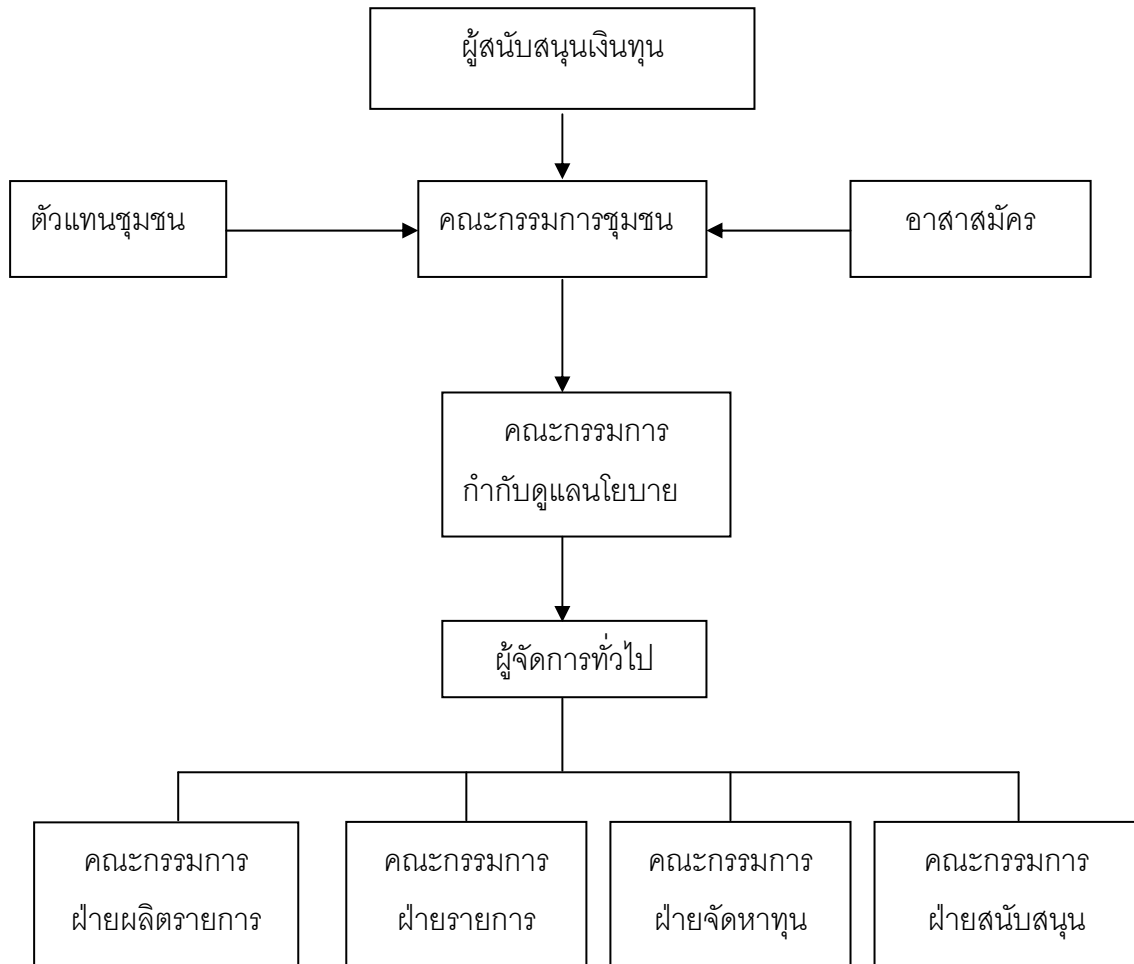
สถานีฯ ดำเนินงานด้วยงบประมาณเพียงเล็กน้อย เช่น ในปี ค.ศ.1997 ใช้งบประมาณไป 75,000 \$ งานส่วนใหญ่ทำโดยอาสาสมัครที่ไม่ต้องจ่ายค่าตอบแทน มีเพียงผู้จัดการสถานีเพียงตำแหน่งเดียวเท่านั้นที่ได้รับค่าจ้าง

คณะผู้บริหารสถานีอนุญาตให้มีการโฆษณา เพื่อหารายได้มาใช้ในการดำเนินงาน ในรูปแบบกล่าวขอบคุณผู้สนับสนุนในช่วงเริ่มและจบรายการ โดยสถานีได้กำหนดจำนวนผู้ให้การสนับสนุนไว้สูงสุด 2 ราย/ชั่วโมง ซึ่งผู้ต้องการโฆษณาต้องทำสัญญากับสถานี โดยจ่ายเงิน 250\$ สำหรับการประกาศขอบคุณ 25 ครั้ง (เงินส่วนนี้ ผู้โฆษณาสามารถนำไปหักภาษีได้)

โครงสร้างองค์กร

สถานีวิทยุชุมชน KOOP ดำเนินการบริหารงานในรูปแบบของคณะกรรมการ และดำเนินงานโดยเน้นให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วม ดังจะเห็นได้จากผังโครงสร้างสถานี ดังที่นำเสนอในแผนภูมิดังนี้

แผนภูมิที่ 2.2
โครงสร้างการบริหารสถานีวิทย์ชุมชน KOOP

จากแผนภูมิแสดงโครงสร้างการบริหารสถานีวิทย์ชุมชน KOOP ได้ดังนี้

- คณะกรรมการชุมชน จำนวนทั้งสิ้น 20 คน ได้มาจากการเลือกตั้งตัวแทนชุมชน 10 คน ผู้สนับสนุนเงินทุน 6 คน และอาสาสมัคร 4 คน หน้าที่หลักของคณะกรรมการชุมชน คือ เลือกคณะกรรมการกำกับดูแลนโยบายของสถานี และเป็นกรรมการให้คำปรึกษา
- คณะกรรมการกำกับดูแลนโยบาย จำนวน 6 คน ซึ่งเป็นผู้ได้รับเลือกจากคณะกรรมการชุมชน เพื่อทำหน้าที่กำหนดนโยบายและควบคุมการบริหารงานของสถานี
- ผู้จัดการทั่วไป 1 ตำแหน่ง ซึ่งเป็นตำแหน่งว่าจ้างทำ งานแบบ Part Time

- สถานีได้แบ่งหน่วยงานออกเป็น 4 ฝ่ายด้วยกัน คือ ฝ่ายรายการ ฝ่ายผลิตรายการ ฝ่ายจัดหาทุน และฝ่ายสนับสนุน ซึ่งทั้ง 4 ฝ่ายจะต้องทำรายงานการปฏิบัติงาน เสนอต่อคณะกรรมการกำกับดูแลนโยบาย

คณะกรรมการฝ่ายรายการจำนวน 4 คน ซึ่งในจำนวน 2 คน เป็นคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ที่สนใจในการดำเนินงานของสถานี เช่น กลุ่มชื่นชอบเพลง Hip-Hop กลุ่มชาวลาติน กลุ่มที่สนใจเหตุการณ์สาธารณะ เป็นต้น โดยคณะกรรมการชุดนี้จะรับผิดชอบทางด้านการจัดผังรายการของสถานี ซึ่งจะประชุมปรึกษาหารือกันอาทิตย์ละ 1 วัน ที่สถานี

บทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของคณะกรรมการฝ่ายรายการ มีดังนี้

1. คณะกรรมการฝ่ายรายการ 1 คน เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการกำกับดูแลนโยบาย และทำรายการ การจัดผังรายการเสนอต่อคณะกรรมการดูแลกำกับนโยบาย เพื่อให้ตรวจสอบก่อนออกอากาศจริง

2. คณะกรรมการฝ่ายรายการต้องกำหนดวาระการประชุม เพื่อจัดทำผังรายการ

3. คณะกรรมการฝ่ายรายการต้องสร้างเวทีสาธารณะ เพื่อรับฟังความคิดเห็น และหาข้อมูลจากสมาชิกในเมืองฮอสติน

4. คณะกรรมการฝ่ายรายการและคณะกรรมการกำกับดูแลนโยบาย สามารถตรวจสอบการทำงานซึ่งกันและกันได้

5. คณะกรรมการฝ่ายรายการไม่สามารถแสดงกิริยาใด ๆ ที่แสดงถึงการกีดกันไม่ให้สมาชิกเข้ามีส่วนร่วม

6. คณะกรรมการฝ่ายรายการต้องไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของผู้ใด

7. ปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำงานร่วมกันและไม่สามารถแก้ไขได้ ระหว่างคณะกรรมการฝ่ายรายการและสมาชิก ต้องรายงานต่อคณะกรรมการกำกับดูแลนโยบาย

นอกจากนี้ สถานีเปิดรับบทวิจารณ์รายการจากประชาชนทั่วไป และรับสมัครอาสาสมัครที่มีความสามารถในการพิมพ์อักษรเบล แปลภาษาสเปน และภาษาอื่น ๆ ประเมินผลวิจารณ์ ฯลฯ เข้าร่วมทำงานในสถานี

พัฒนาการและวิธีดำเนินงานวิทยุชุมชนนานาชาติ

ประภาพร ดลกิจ (2542, น. 16-20) กล่าวว่า การกระจายเสียงรูปแบบวิทยุชุมชนเกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาเมื่อปี ค.ศ. 1984 โดยกลุ่มผู้รักสันติ และกลุ่มที่ไม่ชอบอยู่ในกฎระเบียบ คนกลุ่มเหล่านี้ได้สนับสนุนการจัดตั้งสถานีวิทยุ ๆ เพื่อท้องถิ่นในรูปแบบสถานีที่ไม่แสวงหากำไรขึ้น

เป็นครั้งแรกที่เมืองเบอร์เคเลย์ รัฐแคลิฟอร์เนีย มีรายได้เพื่อใช้ดำเนินงานจากสมาชิกในชุมชนเป็นส่วนใหญ่โดยเก็บเงินจากผู้ฟังรายละ 10-15 เหรียญ และการบริการของมูลนิธิ องค์การการกุศลต่าง ๆ ส่วนรายการที่ออกอากาศจะบริการเฉพาะชุมชนเท่านั้น

ต่อมาแนวคิดนี้ได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง มีสถานีเกิดขึ้นอีกหลายแห่งจนกระทั่งในปี ค.ศ. 1978 กลุ่มนักจัดรายการของสถานีวิทยุกระจายเสียงที่ไม่แสวงหากำไร ได้รวมตัวกันตั้งสมาพันธ์วิทยุชุมชนแห่งชาติขึ้น ซึ่งมีสมาชิกถึง 60 สถานี เอกลักษณ์ของสถานีในกลุ่มนี้คือ ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสถานีอย่างแท้จริงในรูปแบบอาสาสมัคร และการดำเนินงานภายใต้นโยบายของคณะกรรมการวิทยุชุมชน คณะกรรมการชุดนี้ครั้งหนึ่งมาจากคนในชุมชน อีกครั้งหนึ่งมาจากเจ้าหน้าที่สถานี สถานีจะเปิดโอกาสให้ประชาชนใช้สิทธิในการแสดงความคิดเห็นตามที่รัฐธรรมนูญให้หลักประกันไว้ (สุรินทร์ แปลงประสพโชค, 2534, น. 47)

ในขณะเดียวกันแนวคิดการกระจายเสียงวิทยุชุมชน ก็ได้เกิดขึ้นในประเทศอื่น ๆ อีกหลายประเทศ ไม่ว่าจะเป็นวิทยุชุมชนในเกาะอังกฤษ วิทยุชุมชนในไอซ์แลนด์ วิทยุชุมชนในสวีเดน วิทยุชุมชนในเดนมาร์ค วิทยุชุมชนในปากีสถานและวิทยุชุมชนในอินเดีย มีการจัดตั้งวิทยุชุมชนขึ้นมาแต่ละแห่งก็จะประสบปัญหาต่าง ๆ กันกันออกไปไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งทางด้านการเมือง อุปกรณ์ หรือความไม่เข้าใจในระบบการบริหารงานวิทยุชุมชน

P.O. Keirstead และ S.Keirstead กล่าวสรุปว่า การกระจายเสียงวิทยุชุมชนมีแนวคิดหลักเกี่ยวข้องกับการพัฒนา ในยุโรป วิทยุชุมชนเกิดขึ้นจากการกดดันรัฐบาลโดยคนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ประกอบกับรัฐมีนโยบายสนับสนุน วิทยุชุมชนในประเทศสวีเดน เดนมาร์คและเบลเยียม มีรูปแบบการดำเนินงานตามหลักการในระดับสูง คือวิทยุชุมชนเป็นสื่อของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน ส่วนวิทยุชุมชนในเกาะอังกฤษและไอซ์แลนด์ แสดงบทบาทในการกีดขวางความก้าวหน้าของการดำเนินงานวิทยุเพื่อผลทางธุรกิจการค้า

สำหรับประเทศที่กำลังพัฒนา วิทยุชุมชนเป็นเสมือนตัวเร่งให้เกิดผลการพัฒนาเร็วขึ้น อีกทั้งสนับสนุนหรือรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรม วัตถุประสงค์หลักทั้ง 2 ข้อที่กล่าวมาไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อการรวบรวมอำนาจของรัฐ วิทยุชุมชนในประเทศที่กำลังพัฒนาจึงไม่ค่อยมีบทบาทในการแสดงออกของประชาชนที่มีความคิดต่อต้านรัฐบาล

แนวคิดเรื่องวิทยุกระจายเสียงชุมชนในประเทศไทย

สุรินทร์ แปลงประสพโชค (2538, น. 280) ได้ศึกษาวิทยุกระจายเสียงชุมชนในประเทศไทย ได้เริ่มศึกษาโดย นายสุรินทร์ แปลงประสพโชค ซึ่งเป็นข้าราชการกรมประชาสัมพันธ์ ตำแหน่งหัวหน้าศูนย์ผลิตรายการ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยโดยทำการศึกษาเมื่อ

ครั้งเป็นนิสิตในระดับมหาบัณฑิตของภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2533-2534) การศึกษาวิจัยครั้งนั้นได้ทำการทดลองจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนชนบทในเขตชานเมืองจังหวัดจันทบุรี โดยมีแนวคิด วิธีการวิจัย และผลการวิจัยดังนี้

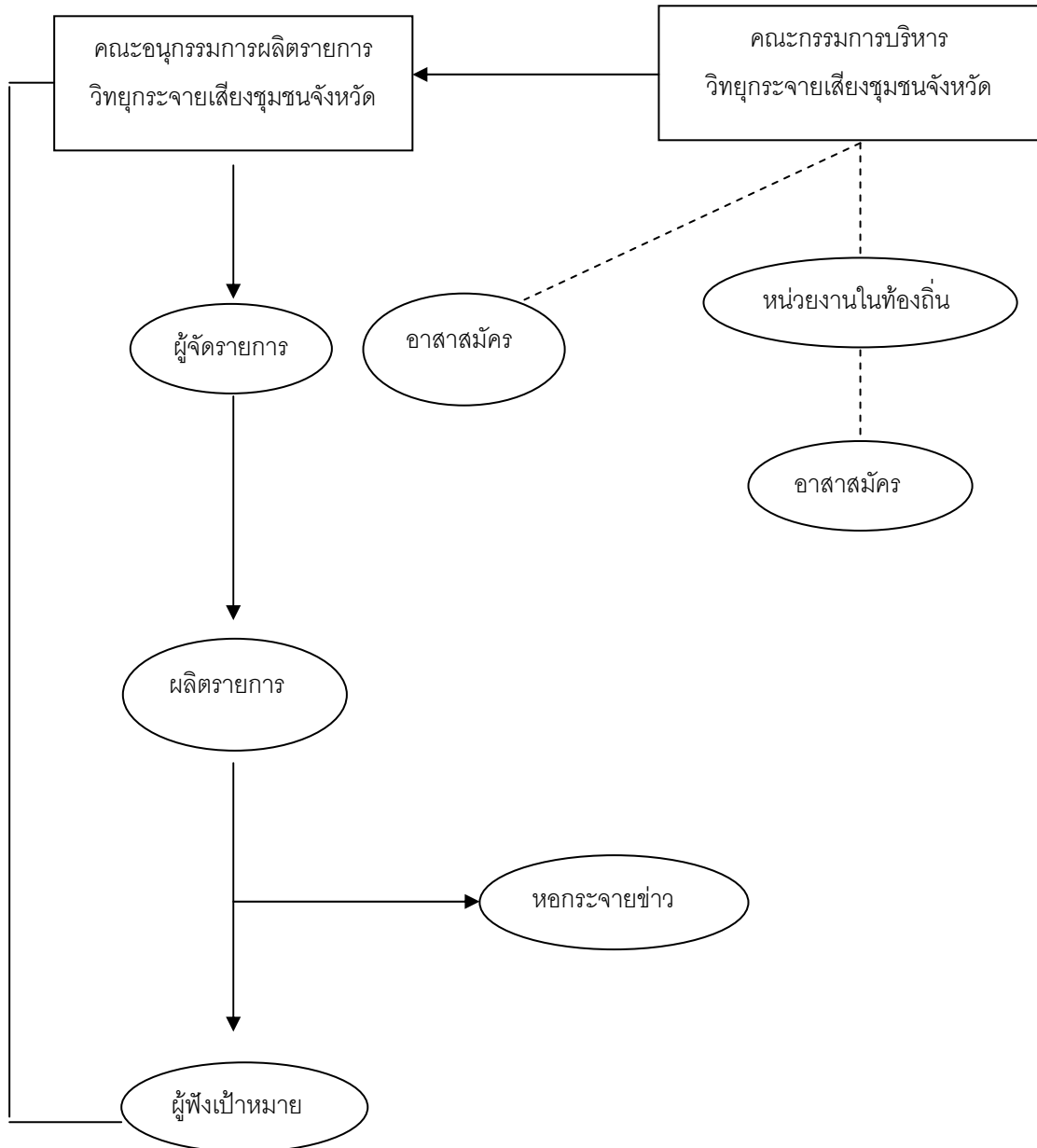
วิทยุกระจายเสียงชุมชน เป็นการจัดการกระจายเสียงของวิทยุท้องถิ่นที่มีกลุ่มเป้าหมายแคบและตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของผู้ฟัง การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความเป็นไปได้และรูปแบบการจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนสำหรับชุมชนชนบทในเขตชานเมืองจังหวัดจันทบุรี ผลของวิทยุกระจายเสียงชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมมารับสื่อและความพึงพอใจในการรับสารของผู้ฟังเป้าหมายรวมทั้งศึกษาแนวทางการใช้วิทยุกระจายเสียงชุมชนในลักษณะสื่อเพื่อการพัฒนา

วิธีการวิจัยกึ่งทดลอง โดยทดลองจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนสำหรับผู้ฟังในพื้นที่ซึ่งอยู่ในรัศมี 6-10 กิโลเมตร โดยรอบสถานีทดลอง คือสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดจันทบุรี ระบบเอฟ.เอ็ม. รายการดังกล่าวบริหารจัดการและดำเนินรายการโดยคณะกรรมการซึ่งเป็นผู้นำชุมชนในพื้นที่ทดลองออกอากาศทุกวัน ๆ ละ 1 ชั่วโมง เป็นเวลา 2 เดือน

ผลการวิจัยได้จากการทดลอง การสังเกต และการทดสอบกลุ่มตัวอย่างก่อนและหลังการทดลอง โดยกลุ่มตัวอย่างมีจำนวน 196 ราย สุ่มจากหมู่บ้าน 4 ทิศทางรอบสถานีปรากฏว่าคณะกรรมการที่แต่งตั้งขึ้น สามารถปฏิบัติหน้าที่บริหารวิทยุกระจายเสียงได้เป็นอย่างดี โดยกรรมการและเลขานุการจะมีบทบาทสำคัญในการประสานระหว่างคณะกรรมการ สถานีและชุมชนหลังการทดลองผู้ฟังนิยมรายการจากสถานีทดลองเพิ่มมากขึ้น และเมื่อเปรียบเทียบกับรายการเดิมพบว่าผู้ฟังนิยมและพึงพอใจรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนมากกว่ารายการเดิม

การจัดรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชนตามโครงการนำร่องของกรมประชาสัมพันธ์ ประจำปีงบประมาณ 2541 ผู้วิจัยทำการศึกษาแนวคิดและโครงสร้างการดำเนินงานโครงการวิทยุชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานรายการวิทยุชุมชนของจังหวัดนครราชสีมา โดยผู้วิจัยใช้เกณฑ์การเป็นวิทยุกระจายเสียงชุมชน ตามแนวคิดวิทยุชุมชน หลักการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของยูเนสโก การศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำแบบจำลองโครงสร้างการบริหารงานวิทยุกระจายเสียงชุมชน ตามโครงการวิทยุชุมชนกับคนอปม. กรมประชาสัมพันธ์ ที่มีการสื่อสารกัน 2 ทาง ระหว่างบุคคลที่เกี่ยวข้องกับรายการวิทยุกระจายเสียงชุมชน 3 ฝ่าย คือ คณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชนจังหวัด คณะอนุกรรมการผลิตรายการวิทยุชุมชนจังหวัด และผู้ฟังกลุ่มเป้าหมาย โดยแสดงแบบจำลองได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 2.3
โครงสร้างการบริหารงานวิทยุกระจายเสียงชุมชน

← หมายถึง สายงานปกติ

----- หมายถึง การสนับสนุนพิเศษ

ที่มา: สุรินทร์ แปลงประสพโชค, 2538, น. 33

แผนผังแสดงโครงสร้างบริหารงานวิทยุกระจายเสียงชุมชนโดย สุรินทร์ แปลงประสพโชค จากโครงการวิทยุชุมชนกับคนอปม.(อาสาสมัครประชาสัมพันธ์ประจำหมู่บ้าน) กรมประชาสัมพันธ์

จากโครงสร้างการบริหารงานวิทยุกระจายเสียงชุมชนดังกล่าว ผู้ฟังเป้าหมายสามารถถ่ายทอดปัญหาและความรู้สึกนึกคิดตรงไปยังคณะกรรมการ ซึ่งเป็นบุคคลในชุมชนของตนเองหรือถ่ายทอดไปยังผู้จัดรายการได้ ขณะเดียวกันผู้จัดรายการนอกจากจะจัดรายการออกอากาศไปสู่ชุมชนตามที่ได้รับนโยบายจากคณะกรรมการแล้ว ยังสามารถสะท้อนปัญหาและความรู้สึกนึกคิดของตน และที่ได้รับจากผู้ฟังกลับไปสู่คณะกรรมการผลิตรายการ จากนั้น คณะกรรมการผลิตรายการก็สะท้อนกลับไปสู่คณะกรรมการบริหารได้อีกทางหนึ่ง โดยที่คณะกรรมการบริหารและคณะกรรมการการผลิตรายการวิทยุชุมชน มีหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างผู้ฟังกับผู้จัดรายการ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวิทยุชุมชนจะเป็นสื่อที่มีคุณสมบัติที่ดีหลายประการ แต่ข้อจำกัดของชุมชนในเรื่องของงบประมาณ จึงทำให้วิทยุชุมชนเป็นเพียงการจัดรายการแบบวิทยุชุมชน ซึ่งยังคงดำเนินการส่งกระจายเสียงผ่านสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย (สวท.) และอาศัยงบประมาณจากรัฐบาลผ่านกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งผลปรากฏว่างบประมาณที่จัดสรรมาให้มันไม่เพียงพอและไม่สม่ำเสมอ ดังนั้นจึงมีชุมชนที่ทำการแสวงหางบประมาณสำหรับจัดตั้งวิทยุชุมชนจากแหล่งเงินทุนขององค์กรความช่วยเหลือโดยไม่แสวงหาผลกำไร (NGO หรือ Non-Government Organization) เพื่อให้เป็นหนทางที่จะทำให้วิทยุชุมชนเกิดขึ้นได้ในชุมชนของตน (กาญจนา แก้วเทพ, www.thaibja.org/download/book01.zip, 2546)

กองทุนเพื่อสังคม (SIF: Social Investment Fund) เป็นกองทุนที่ได้รับเงินจากการกู้ธนาคารโลก (World Bank) 300 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ กองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจ ฝั่งทะเลแห่งประเทศญี่ปุ่น 93.29 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และเงินช่วยเหลือให้เปล่ากับเงินบาทสมทบอีกจำนวนหนึ่งรวมทั้งสิ้น 482 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ เงินทั้งหมดถูกจัดสรรภายใต้โครงการการลงทุนเพื่อสังคมใน 2 แนวทาง แนวทางที่ 1 มอบให้หน่วยงานราชการและรัฐวิสาหกิจดำเนินการจำนวน 79 โครงการ วงเงิน 13,284 ล้านบาท เพื่อการจ้างงาน สร้างรายได้ และบริการทางสวัสดิการแก่ผู้มีรายได้น้อย ผู้ด้อยโอกาส และผู้ว่างงาน โดยเน้นการแก้ไขปัญหาระยะสั้น และแนวทางที่ 2 จำนวนเงิน 6,000 ล้านบาท รัฐบาลได้มอบให้ธนาคารออมสิน เป็นหน่วยงานรับผิดชอบบริหารจัดการ ซึ่งแยกการจัดการเป็น 2 กองทุน ได้แก่ กองทุนพัฒนาเมืองในภูมิภาค และกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม(SIF) (“กองทุนทางสังคม (SIF),” http://www.gsb.or.th/society/soc_socail.htm)

สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ทำหน้าที่บริการกองทุนเพื่อการลงทุน(SIF) ซึ่งเป็นกองทุนที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อบรรเทาผลกระทบทางสังคมจากวิกฤติเศรษฐกิจ และมีอายุกองทุน 40 เดือน แต่ด้วยเป้าหมายและกระบวนการบริหารจัดการที่อาศัยทุนทางสังคมในท้องถิ่นเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง จึงได้ให้งบประมาณสนับสนุนการจัดทำวิทยุชุมชนแก่องค์กรพัฒนาชุมชน (อ.พช.) และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ในระยะเริ่มแรกถูกจัดสรรผ่านทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ร่วมกับมูลนิธิเทมน้ำใจให้สังคม ระหว่างเดือนกันยายน พ.ศ. 2543-2544 แต่มีผลสะท้อนกลับมามากหลายด้าน พบว่างบประมาณที่จัดสรรไม่ได้มอบให้แก่ประชาชน จึงเกิดการศึกษาค้นคว้าโครงการสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนโดยสื่อวิทยุชุมชนของ 15 จังหวัดภาคเหนือ (ภริตา สุขโกศล, 2547, น. 6)

จุมพล รอดคำดี (2542) ได้สรุปแนวคิดของวิทยุชุมชน และลักษณะวิทยุชุมชน สำหรับแนวคิดของวิทยุชุมชนนั้น ได้เสนอเป็นหลักการ ดังนี้

- 1) ต้องเกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชน โดยถือหลักว่าคนส่วนใหญ่ แสดงความคิดเห็น ความต้องการร่วมกัน
- 2) วิทยุชุมชนต้องได้รับการยอมรับของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน
- 3) วิทยุชุมชนย่อมไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมของคนในชุมชน
- 4) วิทยุชุมชนต้องยึดถือแนวทางการนำเสนอรายการและข่าวสารของชุมชนเป็นหลัก ภายใต้แนวคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมท้องถิ่น สิ่งแวดล้อม และเหตุการณ์ในท้องถิ่น เป็นหัวใจของการนำเสนอข่าวสารและรายการ
- 5) วิทยุชุมชนจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมจัดรายการ และสามารถเข้าไปบริหาร จัดการ หรือเป็นผู้ปฏิบัติในสถานีได้ ยูเนสโกได้เน้นว่า “Participatory radio means a radio station that self-managed by those participating in it” นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสื่อวิทยุให้เป็นไปตามแนวคิด และความต้องการของประชาชนในชุมชน โดยยึดหลักกระบวนการทางประชาธิปไตย
- 6) วิทยุชุมชนเป็นสถานีวิทยุที่มีการออกอากาศครอบคลุมเฉพาะพื้นที่เท่านั้น (มีลักษณะเป็น narrowcasting ไม่ใช่ broadcasting) กำลังส่ง 1 กิโลวัตต์
- 7) วิทยุชุมชนเป็นสื่อมวลชนตามแนวคิดประชาธิปไตย (Democratic Media) เพื่อประชาชน โดยประชาชน ของประชาชน

ส่วนลักษณะวิเทศชุมชน ได้พิจารณาเป็นระดับการเป็น “วิเทศชุมชน” ซึ่งแบ่งได้เป็น 6 ระดับ คือ (จุมพล รอดคำดี, 2542, น. 26)

1. ระดับรายการ แนวคิดคือ เป็นการจ้ดรายการเพื่อบริการประชาชน รายการเป็นของสถานีหรือเป็นผู้จ้ดรายการโดยที่ประชาชนหรือผู้ฟังจะส่งจดหมายหรือโทรศัพท์มาบอกข่าวสารต่าง ๆ จากนั้นผู้จ้ดรายการจะเป็นผู้เลือกเนื้อหาและพูดด้วยตนเอง ผู้ฟังหรือ ประชาชนไม่มีสิทธิในการเลือกเนื้อหาหรือวิธีการนำเสนอ ตลอดจนเป็นเจ้าของรายการได้

2. ระดับรายการที่มีแนวความคิดการจ้ดรายการ โดยเนื้อหาเป็นการรายงานโดยตรงจากประชาชน เช่น รายการของ จส.100, สวพ.91, รายการร่วมด้วยช่วยกัน เป็นต้น ผู้ฟังจะเป็นผู้กำหนดเนื้อหา และวิธีการนำเสนอ (รายงานการจราจร, แจ้งของหายเหตุด่วนเหตุร้ายด้วยตนเอง) ตามที่สถานีกำหนดกรอบรายงาน แต่ประชาชนยังไม่สามารถเป็นเจ้าของรายการ สถานีหรือผู้จ้ดรายการยังเป็นผู้ควบคุมหรือเป็นเจ้าของรายการ หรือประชาชนหรือผู้ฟังจะเป็นผู้เสนอเนื้อหาหรือเล่าเหตุการณ์ด้วยตนเองเท่านั้น

3. ระดับรายการที่มีแนวความคิดการจ้ดรายการในช่วงเวลาหนึ่งของสถานี ซึ่งสถานียินยอมให้จัดเนื้อหาและวิธีการนำเสนอจะมาจากความคิดเห็นจากตัวแทนของประชาชนที่ได้รับการคัดเลือกขึ้นมาอยู่ในรูปของ “คณะกรรมการวิเทศชุมชน” จะเป็นผู้ตัดสินใจและให้ความเห็นชอบว่าจะจ้ดรายการอย่างไร กรรมการชุดนี้จะเป็นผู้กำหนดนโยบาย กำหนดเรื่องราวหรือเนื้อหาที่จะเสนอ ในขณะที่เดียวกันจะสะท้อนความต้องการของผู้ฟังให้ทราบ ผู้จ้ดรายการ ซึ่งเป็นนักจ้ดรายการอาชีพ หรือเป็นเจ้าหน้าที่ของสถานีนั้น ๆ ก็จะรับมติหรือเอาความเห็นของคณะกรรมการไปปฏิบัติในกรณีนี้ จะสังเกตได้ว่าประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นเจ้าของรายการ และบริหารรายการโดยสามารถกำหนดเนื้อหา และวิธีการนำเสนอรายการตามแนวทางของตนได้ มิใช่สถานีหรือผู้จ้ดรายการเป็นผู้กำหนดแต่ประการใด สถานีจะทำหน้าที่ดูแลให้คำปรึกษาเฉพาะทางด้านระเบียบ กฎหมายที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ และอำนวยความสะดวกในด้านการออกอากาศและผลิตรายการตามวัตถุประสงค์ของ “คณะกรรมการวิเทศชุมชน” เท่านั้น

4. ระดับสถานีในระดับนี้จะอาศัยอาสาสมัครเข้ามาเป็นผู้ปฏิบัติในหน้าที่ต่าง ๆ ในสถานีบริหารรายการทั้งหมด โดยกลุ่มอาสาสมัครที่เป็นตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ การกำหนดเนื้อหาในชุมชน การจ้ดรายการจะทำด้วยตนเองทั้งสิ้น โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำสถานีคอยให้คำแนะนำและช่วยเหลือ แต่สถานียังเป็นหน่วยงานของรัฐ งบประมาณมาจากรัฐ และการบริจาค ประชาชนไม่ใช่เจ้าของ

5. ระดับสถานีเป็นสถานีที่มีใบอนุญาตเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ ในแนวคิดนี้ ประชาชนในชุมชนสามารถรวมตัวกันยื่นขอคลื่นความถี่จากรัฐ และลงทุนจัดตั้งสถานีวิทยุเป็นของ

ชุมชนตนเอง แล้วตั้งตัวแทนเข้าไปบริหารสถานีในรูปแบบคณะกรรมการวิทยุชุมชน คณะกรรมการฯ จะทำหน้าที่กำหนดนโยบายการบริหารสถานี แต่งตั้งผู้จัดการสถานี (station managing director) และว่าจ้างผู้ผลิตรายการมืออาชีพ (professional radio producers) และนักข่าวมืออาชีพ (professional journalists) ตลอดจนว่าจ้างพนักงานธุรการ และอาสาสมัครหรือสมาชิกในชุมชนที่สามารถทำงาน การเงินการบัญชีเข้ามาทำงานให้สถานี การทำงานของพนักงานสถานี ตั้งแต่ผู้จัดการลงไปจนถึงพนักงานระดับล่าง จะอยู่ภายใต้นโยบายของคณะกรรมการ การจัดรายการจะเป็นไปในแนวทางที่กรรมการ กำหนดหรือให้นโยบายไว้

6. ระดับเจ้าของสถานีและมีใบอนุญาตเป็นเจ้าของคลื่นความถี่ ในระดับนี้ประชาชนรวมตัวกันจัดตั้งสถานี และขอใบอนุญาตเป็นเจ้าของคลื่นความถี่จากรัฐเช่นเดียวกับระดับที่ 5 แต่การดำเนินงานของสถานี ตั้งแต่ระดับกรรมการวิทยุชุมชนไปจนถึงระดับเจ้าหน้าที่ทุกคน ทุกระดับจะเป็นอาสาสมัครทั้งสิ้น อาสาสมัครเหล่านี้จะได้รับการอบรมจากผู้เชี่ยวชาญในด้านการบริหาร สถานี การจัดรายการ การสื่อข่าวเขียนข่าว และหน้าที่อื่น ๆ ที่จำเป็น ซึ่งชุมชนว่าจ้างให้มาอบรม หรือสถาบันการศึกษา หน่วยงานที่เชี่ยวชาญจากภาคเอกชน ภาครัฐ อาจจะเข้ามาให้ความช่วยเหลือก็เป็นได้

ในปัจจุบันนี้ได้มีการผลิตวิทยุชุมชนออกมาเป็นจำนวนมาก มีหลายสถานีด้วยกันไม่ว่าจะทั้งในกรุงเทพฯ และในต่างจังหวัด ทำให้เกิดวิทยุชุมชนหลายประเภทด้วยกัน ความแตกต่างของแต่ละประเภทนั้นก็ขึ้นอยู่กับแต่ละชุมชนที่จัดตั้งวิทยุชุมชนขึ้นมา ซึ่งทิวภาพ แสงเมืองชิน ได้จำแนกดังนี้

1. วิทยุชุมชนเพื่อการเรียนรู้สิทธิ

จะเน้นให้ทุกคนในชุมชนเข้ามาเรียนรู้เรื่องสิทธิในการสื่อสารและการเข้าถึงสื่อ วิทยุชุมชนรูปแบบนี้ จะมีการหมุนเวียนผู้จัดในแต่ละรายการ เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้เรียนรู้อย่างทั่วถึง เป็นการเรียนรู้สิทธิ มิใช่การมุ่งเน้นไปที่การเรียนรู้เพื่อการผลิตรายการ

2. วิทยุชุมชนเพื่อเป็นสื่อกลางข้อมูลข่าวสารของชุมชน

เน้นการให้ข้อมูลข่าวสารและการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างสมาชิกในชุมชน เพราะบางชุมชน การได้รับข่าวสารอาจจะมีหลายช่องทาง ดังนั้นวิทยุชุมชนจึงเน้นเฉพาะเรื่องข่าวสารภายในชุมชน กิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

3. วิทยุชุมชนเพื่อคุณธรรม จริยธรรม และความดีงาม

เป็นวิทยุชุมชนที่เน้นเรื่องการฟื้นฟูทางด้านจิตวิญญาณ ด้านประเพณีวัฒนธรรม คุณงามความดีของทางชุมชน อาจจะเน้นเป็นรายการที่สร้างสรรค์ความดี ไม่ขัดต่อศีลธรรมภายในชุมชน

4. วิทยุชุมชนเพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญา และวัฒนธรรมท้องถิ่น

ซึ่งจะเน้นการสร้างให้เกิดความเข้าใจของวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น เน้นการอนุรักษ์และการสืบทอดวัฒนธรรม

5. วิทยุชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

เน้นในด้านการปลูกฝังการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อให้เห็นคุณค่าของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งบางชุมชนอาจจะมีทรัพยากรที่สำคัญต่อประเทศชาติ

6. วิทยุชุมชนเพื่อวิถีชีวิตและอาชีพ

เป็นการเน้นการให้ข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของสมาชิกในชุมชน อย่างบางชุมชนมีอาชีพเกษตรกรรม ก็ให้ความรู้เรื่องเกษตร วิทยุชุมชนจึงเป็นตัวที่ทำหน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสาร

7. วิทยุชุมชนเพื่อผู้ไร้เสียงในสังคม

เป็นวิทยุชุมชนที่เน้นให้ผู้ด้อยโอกาสในสังคม ได้ออกมาพูดผ่านรายการทางวิทยุ เป็นการสื่อสารผ่านทางสื่อเพื่อให้ผู้ฟังรายการได้เข้าใจถึงตัวผู้ด้อยโอกาส

ประเภทของวิทยุชุมชนก็แบ่งไว้หลายประเภทด้วยกัน เราจะเห็นว่าวิทยุชุมชนที่จัดตั้งขึ้นมาในแต่ละชุมชนนั้นก็จะมีหลายประเภทด้วยกันบางชุมชนก็อาจจะมี การแบ่งช่วงของรายการไว้ โดยแต่ละสถานีอาจมีเนื้อหาของหลายประเภทรวมอยู่ เมื่อเราทราบแล้วว่าวิทยุชุมชนนั้นแบ่งไว้ด้วยกันหลายประเภท เราก็จะมาศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของวิทยุชุมชน ว่ามีหน้าที่อะไรบ้าง

ลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชน คือ

1. กลุ่มคนที่หลากหลายในพื้นที่กระจายเสียงสามารถเข้าถึงได้ง่าย เท่าเทียม และมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน

2. เป็นสมบัติสาธารณะที่ชุมชนร่วมกันจัดตั้งและเป็นเจ้าของร่วมกัน

3. ใช้อาสาสมัครในการดำเนินการ

4. ไม่มุ่งหวังกำไรทางธุรกิจทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นอิสระปราศจากการครอบงำและแทรกแซงจากกลุ่มอิทธิพล กลุ่มหวังผลประโยชน์โดยมิชอบ กลุ่มการเมือง และพรรคการเมืองทุกระดับ แต่สร้างทุนทางสังคม

5. เป็นช่องทางการสื่อสารสาธารณะที่สมาชิกในชุมชนมีบทบาทเป็นได้ทั้งผู้รับสารและผู้ส่งสาร เป็นการสื่อสารสองทาง โดยกลุ่มผู้จัดและผู้ฟังเป็นกลุ่มเดียวกัน

6. เป็นสื่อเพื่อบริการชุมชน เพื่อประโยชน์ตามความต้องการของชุมชน และมุ่งสร้างโอกาสแก่ผู้ด้อยโอกาสในชุมชน

7. เป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสารเชื่อมโยงการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน รูปแบบการดำเนินรายการวิทยุชุมชน มีลักษณะดังนี้
- ดำเนินการเพื่อประโยชน์สาธารณะ
 - สนองความต้องการและรักษาผลประโยชน์ของทุกคนในชุมชน
 - เป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสารเชื่อมโยงการเรียนรู้ภายในชุมชนระหว่างชุมชนภายนอก
 - เป็นเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจุดประกายประเด็นสาธารณะ เป็นศูนย์ประสานความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น
 - ตรวจสอบและรักษาผลประโยชน์ของท้องถิ่น
 - อนุรักษ์คุณค่า และเอกลักษณ์ท้องถิ่น ด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ภาษา ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
 - องค์กรชุมชนร่วมเป็นเจ้าของในลักษณะเครือข่าย
 - มีความเป็นอิสระ ปราศจากการครอบงำของรัฐ การเมือง ธุรกิจ และต่างชาติ
 - ดำเนินการโดยไม่หวังและแสวงหาผลกำไร โดยการจัดตั้งกองทุนและดำเนินกิจกรรมระดมทุน ขอรับการบริจาคอย่างไม่ให้สร้างเงื่อนไขต่อการดำเนินการ
 - ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนพัฒนากิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ เพื่อประโยชน์สาธารณะ
 - บริหารงานในรูปคณะกรรมการผู้มีส่วนร่วมทุกคนเป็นอาสาสมัครที่ทำงานด้วยความเสียสละ
 - ดำเนินการโดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชน จัดสรรส่วนเวลา และรายการที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ
 - มีกลไกและกระบวนการสร้างจิตสำนึก จรรยาบรรณ ความรับผิดชอบและการพัฒนาบุคลากร
 - มีการประสานกันเป็นเครือข่ายวิทยุกระจายเสียงภาคประชาชน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลประสบการณ์

หลักการแนวคิดของวิทยุชุมชน

1. ต้องเกิดจากความต้องการของชุมชน โดยถือหลักว่าคนส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็น ความต้องการร่วมกัน
2. วิทยุชุมชนต้องได้รับการยอมรับของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

3. วิทยุชุมชนย่อมไม่มีการแบ่งแยกเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมของคนในชุมชน

4. วิทยุชุมชนต้องยึดถือแนวทางการดำเนินรายการและข่าวสารของชุมชนเป็นหลัก ภายใต้แนวคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งแวดล้อม และเหตุการณ์ในท้องถิ่น เป็นหัวใจของการนำเสนอข่าวสารและรายการ

5. วิทยุชุมชนจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมจัดรายการ และสามารถเข้าไปบริหาร จัดการ หรือเป็นปฏิบัติในสถานีได้

6. วิทยุชุมชนเป็นสถานีวิทยุที่มีรัศมีการออกอากาศครอบคลุมเฉพาะพื้นที่เท่านั้น กำลังส่งไม่เกิน 1 กิโลวัตต์

7. วิทยุชุมชนเป็นสื่อมวลชนตามแนวคิดประชาธิปไตย เพื่อประชาชน โดยประชาชน ของประชาชน

โดยสรุปวิทยุชุมชนมีแนวคิดที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ ประชาชนเป็นศูนย์กลางของความคิดและเริ่มต้น มิใช่การคิดหรือการเริ่มต้นจากหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนผู้ใดผู้หนึ่ง

ตารางที่ 2.1

การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างวิทยุกระแสหลักกับวิทยุชุมชน

วิทยุกระแสหลัก	วิทยุชุมชน
1. รัฐเป็นเจ้าของ เอกชนรับช่วงสัมปทาน	1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. เงินทุนสูงประมาณ 10-20 ล้านบาท - อาคารถาวร - ผลิตรายการโดยเจ้าหน้าที่ราชการเอกชน - กำลังส่งของเครื่องส่ง 1 กิโลวัตต์ - ค่าไฟฟ้าประมาณเดือนละ 20,000 บาท	2. ลงทุนน้อยประมาณ 60,000 บาท - อาคารของชุมชนเป็นที่ตั้งสถานี - ผลิตรายการโดยอาสาสมัครในชุมชน - กำลังส่งของเครื่องส่ง 20-30 วัตต์ - ค่าไฟฟ้าประมาณเดือนละ 500 บาท
3. แสวงหากำไรเชิงธุรกิจ	3. ไม่แสวงหากำไรเชิงธุรกิจ เน้นการสร้างทุนทางสังคม(พัฒนาคน พัฒนาศูนย์ชุมชน)
4. นำเสนอเรื่องใหญ่ ๆ ไกลตัวและซับซ้อน	4. นำเสนอเรื่องตรงใจใกล้ตัวชาวบ้าน
5. ชุมชนมีส่วนร่วมยาก เนื้อหากำหนดโดยเจ้าของรายการหรือเจ้าของสถานี	5. ชุมชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน(ตั้งแต่ก่อตั้งสถานีไปจนถึงการบริหารสถานีและการจัดการรายการ)

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

วิทยุกระแสหลัก	วิทยุชุมชน
6. ผังรายการออกอากาศทั้งวัน	6. ออกอากาศตามความพร้อมและความต้องการของชุมชน
7. รัศมีการออกอากาศ 70-80 กิโลเมตร	7. รัศมีการออกอากาศ 10-30 กิโลเมตร
8. รัฐให้ข้อมูลทางเดียว	8. มีการให้ข้อมูลเป็นจริง ไม่ปิดกั้น ปิดเบือน

หลักเกณฑ์การตั้งวิทยุชุมชน

การดำเนินการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน โครงการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนของกรมประชาสัมพันธ์

กรอบการเข้าร่วมโครงการ กรอบการดำเนินการ

1. เจตนารมณ์

หลักเกณฑ์นี้เป็นหลักเกณฑ์ชั่วคราวในการดำเนินการจัดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน เพื่อเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง และเตรียมความพร้อมในการเข้าถึงช่องทางสื่อสารของชุมชน ทั้งในด้านเทคนิคและเครื่องมือ ด้านการผลิตรายการ และด้านการบริหารจัดการสมบัติสาธารณะที่เป็น คลื่นความถี่ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน และเพื่อสนับสนุนการปฏิรูปสื่อตามมาตรา 40 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และหลักการสิทธิในการสื่อสารของประชาชน

2. หลักเกณฑ์ชั่วคราวการดำเนินการจัดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน

“ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มคนหลากหลายที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกันภายใต้พื้นที่กระจายเสียง เดียวกัน

“จัดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน” หมายความว่า การประกอบกิจการวิทยุเพื่อบริการสาธารณะ ในพื้นที่การกระจายเสียงที่กำหนด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสารที่ สนองตอบความต้องการของชุมชน รวมทั้งเชื่อมโยงสมาชิกของชุมชนผ่านการแลกเปลี่ยนความรู้และ ทักษะ ทักษะ การสร้างความเข้าใจ ตลอดจนส่งเสริมการมีส่วนร่วม ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น (บำรุง สุขพรรณ, 2544, น. 51)

3. ลักษณะสำคัญของจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิद्यุชุมชน

3.1 กลุ่มคนที่หลากหลายในพื้นที่กระจายเสียงสามารถเข้าถึงได้ง่าย เท่าเทียม และมีส่วนร่วม ทุกขั้นตอน

3.2 เป็นสมบัติสาธารณะที่ชุมชนจัดตั้งและเป็นเจ้าของร่วมกัน รวมทั้ง บริหารจัดการด้วยตนเอง

3.3 ใช้ระบบอาสาสมัครช่วยในการดำเนินการ

3.4 ไม่มุ่งหวังกำไรทางธุรกิจทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นอิสระ ปราศจากการครอบงำและ แทรกแซงจากกลุ่มอิทธิพล กลุ่มผลประโยชน์โดยมิชอบ กลุ่มการเมือง และพรรคการเมืองทุกระดับ

3.5 เป็นช่องทางการสื่อสารสาธารณะที่สมาชิกในชุมชนมีบทบาทเป็นได้ทั้งผู้รับสารและผู้ส่งสาร

3.6 เป็นสื่อเพื่อประโยชน์ตามความต้องการของชุมชน และมุ่งสร้างโอกาสแก่ผู้ด้อยโอกาส ในชุมชน

3.7 เป็นศูนย์กลางข้อมูลข่าวสาร เชื่อมโยงการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

4. หลักการจัดตั้งและดำเนินการของจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิद्यุชุมชน

4.1 หลักการ

กลุ่มต่าง ๆ และสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดมาตรการและโครงสร้างในการบริหาร จัดการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิद्यุชุมชน การสนับสนุนการดำเนินการ การจัดทำผังรายการ การผลิต การออกอากาศ และการติดตามประเมินผลการดำเนินการ โดยได้รับความช่วยเหลือหรือร่วมมือในการพัฒนาทักษะจากหน่วยงานรัฐหรือหน่วยงานวิชาการ

4.2 การจัดตั้ง / การดำเนินการ

4.2.1 การจัดตั้ง

- จุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิद्यุชุมชนที่ดำเนินการแล้วเข้าร่วมดำเนินการ ในนามกรมประชาสัมพันธ์ / กลุ่มบุคคลที่มีความพร้อมและประสงค์จะดำเนินการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิद्यุชุมชนในนามกรมประชาสัมพันธ์

- ชุมชนประเมินความต้องการและหาข้อตกลงร่วมกันในการจัดตั้งจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิद्यุชุมชน และการเข้าร่วมดำเนินการในนามกรมประชาสัมพันธ์

- กรมประชาสัมพันธ์ตรวจสอบ รับรองมาตรฐานทางเทคนิคของเครื่องส่ง / อุปกรณ์ ในการดำเนินการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน พร้อมทั้งขึ้นทะเบียนเครื่องส่ง / อุปกรณ์ดังกล่าว

4.2.2 การบริหารจัดการ

- กรมประชาสัมพันธ์ฝึกอบรมแกนนำหลักในเรื่องการบริหารจัดการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน

- ชุมชนและกลุ่มองค์กรที่สนใจร่วมกำหนดวัตถุประสงค์ / โครงสร้างหลัก การบริหารจัดการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน

4.2.3 การผลิตรายการ

- สำรวจและค้นหากลุ่มบุคคล องค์กรที่สนใจการผลิตรายการ

- จัดฝึกอบรมปฏิบัติการการจัดและผลิตรายการ

- จัดฝึกอบรมความรู้ด้านอุปกรณ์และเครื่องมือ

- ทดลองผลิตรายการเพื่อพัฒนาคุณภาพการจัดรายการ

- ประชุมกลุ่มองค์กรผู้สนใจเพื่อจัดทำผังรายการ

4.2.4 การออกอากาศ

- ในระหว่างที่ยังไม่มีคณะกรรมการกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ แห่งชาติ (กสทช.) จะออกอากาศในนามกรมประชาสัมพันธ์

4.2.5 กระบวนการพัฒนาความรู้และการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง - กำหนดแผนการพัฒนาด้านการจัดรายการ การผลิตรายการ และขยายการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่กระจายเสียงอย่างต่อเนื่อง - ชุมชนร่วมประเมินผลการดำเนินการเพื่อปรับปรุงและพัฒนาการเรียนรู้

4.3 โครงสร้างหลักในการบริหารจัดการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน

- เป็นการดำเนินการในรูปของคณะกรรมการ โดยมีโครงสร้างหลักในการดำเนินงานของ จุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน ประกอบด้วยคณะกรรมการ อำนวยการมีหน้าที่รับผิดชอบด้านการกำหนดนโยบายและดูแลด้านการดำเนินงาน

5. ขั้นตอนการแจ้งเพื่อขอดำเนินการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน

5.1 คณะกรรมการดำเนินการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนของกรมประชาสัมพันธ์ ในพื้นที่ ประกอบด้วย

- ผู้บริหารหน่วยงาน (ผู้อำนวยการสถานีวิจัยกระจายเสียง แห่งประเทศไทย / ผู้อำนวยการสำนักประชาสัมพันธ์เขต (1 – 8)

ประธาน

- ผู้แทนหน่วยงาน / ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านการจัดรายการ กรรมการ
- ผู้แทนหน่วยงาน / ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านเทคนิค กรรมการ
- ผู้แทนหน่วยงาน / ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านกฎหมาย กรรมการ
- ผู้แทนหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง กรรมการ
- นักวิชาการสื่อสารมวลชน กรรมการ
- ผู้แทนหน่วยงาน กรรมการและเลขานุการ
- ผู้แทนหน่วยงาน กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการมีหน้าที่รับรอง ส่งเสริม พัฒนาวិทยุชุมชน แก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ในการ ดำเนินการ และดูแลการสรุปการดำเนินการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนเพื่อนำเสนอ คณะอนุกรรมการประเมินผลการดำเนินการจุดเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน

5.2 กลุ่มผู้ดำเนินการที่จะขอเข้าร่วมดำเนินการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน ต้องมีโครงสร้างหลักในการบริหารจัดการตามข้อ 4.3 โดยก่อนออกอากาศ ให้กลุ่มผู้ดำเนินการฯ ทำการยื่นเรื่องต่อคณะกรรมการดำเนินการจุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชนของกรมประชาสัมพันธ์ในพื้นที่ ตามข้อ 5.1

5.3 ข้อมูลและเอกสารประกอบการขอรับรองดังต่อไปนี้

- ชื่อจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน / สถานที่ตั้ง พร้อมแนบแผนที่ตั้งประกอบ

- รายชื่อกลุ่มองค์กรที่ร่วมจัดและกลุ่มองค์กรในพื้นที่กระจายเสียง
- วัตถุประสงค์การจัดตั้งจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน
- โครงสร้างการบริหารจัดการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน

พร้อมด้วย องค์กรประกอบของคณะกรรมการตามข้อ 4.3

- ผังรายการและกลุ่มผู้รับผิดชอบรายการ
- ความถี่ที่ใช้ในการออกอากาศ
- ลักษณะเครื่องส่งและกำลังส่ง
- ความสูงของเสาอากาศและรัศมีการออกอากาศ
- แผนการดำเนินงานระหว่างการออกอากาศ แผนการพัฒนาด้านการบริหารจัดการ แผนการขยายการมีส่วนร่วม แผนการผลิตรายการ และแผนการประเมินผล

5.4 กลุ่มผู้ดำเนินการ / ผู้รับมอบอำนาจกระทำการแทน ยื่นเอกสารตามข้อ 5.3 ต่อ คณะกรรมการดำเนินการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนของกรมประชาสัมพันธ์ ในพื้นที่ และดำเนินการให้มีการตรวจสอบคุณภาพเครื่องส่ง พร้อมทั้งปฏิบัติตามกฎหมายวิทยุคมนาคมอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้ ภายใน 60 วันนับจากวันที่คณะกรรมการดำเนินการ ออกประกาศ

5.5 ในการพิจารณาตามข้อ 5.2 และข้อ 5.4 คณะกรรมการดำเนินการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนต้องพิจารณารับรองภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับเอกสาร หากพิจารณาไม่แล้วเสร็จภายในกำหนดระยะเวลาดังกล่าว ให้ขยายระยะเวลาต่อไปได้อีกไม่เกิน 30 วัน ในกรณีที่ คณะกรรมการดำเนินการ เห็นว่ามีข้อบกพร่องด้านเอกสาร หรือเครื่องส่ง ให้คณะกรรมการดำเนินการฯ ให้คำแนะนำเพื่อแก้ไขเพิ่มเติมเอกสารหรือแก้ไขข้อบกพร่องของเครื่องส่งต่อไป

5.6 ในกรณีที่มีการร้องเรียนว่าการออกอากาศก่อให้เกิดการรบกวนวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมใด หากคณะกรรมการดำเนินการฯ ตรวจสอบแล้วพบว่าเป็นไปตามคำร้องเรียนให้ คณะกรรมการดำเนินการฯ แจ้งจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนนั้นหยุดออกอากาศเป็นการ ชั่วคราว จนกว่าจะมีการแก้ไขและผ่านการตรวจสอบจากคณะกรรมการดำเนินการ

5.7 หลักการควบคุมด้านรายการ ให้ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติวิทยุกระจายเสียง และ วิทยุโทรทัศน์ พ.ศ. 2498 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2530 และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง

5.8 ป้ายชื่อ “จุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน ……” จะต้องแสดงให้สาธารณชนเห็น ณ ที่ตั้งดำเนินการอย่างชัดเจน

6. ลักษณะพึงประสงค์ทางด้านเทคนิค

6.1 รัศมีการส่งกระจายเสียงไม่เกิน 15 กิโลเมตร

6.2 กำลังส่งไม่เกิน 30 วัตต์ (ระบบ เอฟ.เอ็ม.)

6.3 เสาสูงไม่เกิน 30 เมตร จากระดับพื้นดิน

7. หลักเกณฑ์นี้เป็นหลักเกณฑ์ชั่วคราว

เพื่อสนับสนุนการดำเนินการออกอากาศวิทยุชุมชน ดังนั้น เมื่อมีคณะกรรมการกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์แห่งชาติ (กสช.) และคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กทช.) แล้ว การดำเนินการออกอากาศจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนตามหลักเกณฑ์นี้ เป็นอันต้องยุติ การดำเนินการและไม่สามารถอ้างสิทธิใด ๆ ทั้งสิ้น และยินยอมให้คณะกรรมการ กสช. และ กทช. เป็นผู้กำหนดต่อไป

กรอบการเข้าร่วมโครงการ

1. ผู้ขอเข้าร่วมโครงการ

1.1 จุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนที่ดำเนินการแล้ว / กลุ่มบุคคลที่มีความประสงค์จะดำเนินการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนในนามกรมประชาสัมพันธ์

1.2 กลุ่มบุคคล / องค์กรที่จะดำเนินการต้องประกอบด้วย

- สมาชิกของชุมชนนั้นมากกว่า 1 แห่ง
- องค์กรวิชาชีพหรือสาขาอาชีพต่าง ๆ / องค์กรคุ้มครองผู้บริโภคที่เกี่ยวข้อง

กับชุมชนนั้น

1.3 ให้มีผู้รับมอบอำนาจกระทำการแทนคณะกรรมการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนในการทำสัญญาเข้าร่วมโครงการกับกรมประชาสัมพันธ์

2. วัตถุประสงค์ของการดำเนินการ

2.1 ต้องเป็นการบริการสาธารณะ เพื่อส่งเสริมความรู้ การศึกษา ศิลปวัฒนธรรม ศาสนา สุขภาพ อนามัย กีฬา ความมั่นคงของรัฐ การประกอบอาชีพ การเผยแพร่ข่าวสาร ประโยชน์ของท้องถิ่น หรือประโยชน์สาธารณะอื่นใดของชุมชนนั้น

2.2 หารายได้เพียงพอที่เหมาะสม เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจการ

2.3 ต้องเป็นประโยชน์ตามความต้องการของชุมชนที่รับบริการ

3. การบริหารกิจการ

3.1 ต้องบริหารจัดการโดยกลุ่มบุคคลที่จัดตั้งขึ้นโดยชุมชนนั้น ๆ

3.2 หัวหน้า / เจ้าหน้าที่จุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนต้องไม่เป็น ส.ส. หรือ ส.ว. ข้าราชการ สมาชิกสภาท้องถิ่น ผู้บริหารท้องถิ่น หรือผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

3.3 จัดให้มีคณะกรรมการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนจำนวนไม่น้อยกว่า 5 คน ประกอบด้วยผู้นำชุมชน / ผู้นำท้องถิ่น / ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ

4. รายงานและโฆษณาที่ออกอากาศ

4.1 ต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของวิทยุชุมชนและต้องเป็นรายการเพื่อประโยชน์สาธารณะและชุมชน

4.2 รูปแบบรายการเป็นการให้สาระความรู้โดยตรง หรือผ่านรูปแบบรายการอื่น

4.3 รายงานและโฆษณาที่ออกอากาศจะต้องเป็นไปตามกฎ ระเบียบ วิทยุกระจายเสียงและ วิทยุโทรทัศน์ ตลอดจนกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง

4.4 ผู้เข้าร่วมโครงการต้องรับผิดชอบดูแลรายการของจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน ให้เป็นไปโดยถูกต้องตามกฎหมายและข้อกำหนดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการให้บริการส่งวิทยุกระจายเสียง

4.5 จุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนมีการโฆษณาหารายได้เท่าที่เหมาะสม เพื่อเป็น ค่าใช้จ่ายได้ชั่วโมงละไม่เกิน 6 นาที

5. โครงสร้างจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน

5.1 คณะกรรมการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน ไม่น้อยกว่า 5 คน ซึ่งมาจากผู้นำท้องถิ่น / ผู้นำชุมชน / ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ

5.2 หัวหน้าจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน 1 คน

5.3 เจ้าหน้าที่รายการ / ธุรการ / เทคนิค อย่างน้อยประเภทละ 1 คน

6. การกำกับดูแล

6.1 จุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนต้องปฏิบัติตามกฎหมายวิทยุกระจายเสียงและ วิทยุโทรทัศน์ กฎหมายว่าด้วยวิทยุคมนาคม ตลอดจนกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องอย่างเคร่งครัด

6.2 ให้คณะกรรมการกำกับดูแลด้านรายการของวิทยุกระจายเสียงในส่วนภูมิภาค ซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้ดูแลในพื้นที่ และ กองงาน กกช. กำกับดูแลด้านรายการของจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน ในกรุงเทพมหานคร

7. การประเมินผลโครงการ

7.1 ให้มีคณะกรรมการประเมินผลการดำเนินการจุดเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน ในคณะกรรมการ กกช. ทำหน้าที่ติดตาม ประเมินผลการดำเนินการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อม วิทยุชุมชนทั่วประเทศ

7.2 คณะกรรมการประเมินผลการดำเนินการจุดเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชน / คณะกรรมการดำเนินการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนของกรมประชาสัมพันธ์ / คณะกรรมการกำกับดูแลด้านรายการของวิทยุกระจายเสียงในส่วนภูมิภาค / เจ้าหน้าที่ กปส. ที่เกี่ยวข้อง มีอำนาจเข้าไปตรวจสอบ การดำเนินการจุดปฏิบัติการเตรียมความพร้อมวิทยุชุมชนได้

ดังนั้นอาจกล่าวสรุปถึง แนวคิดของวิทยุชุมชน ที่ถือกำเนิดขึ้นมาในครั้งแรกทางแถบทวีปยุโรป สาเหตุของการเกิดในในแต่ละประเทศก็จะแตกต่างกันออกไป แต่สรุปโดยรวมแล้วมักเกิดจากความขัดแย้งของภาครัฐกับประชาชน ดังนั้นทำให้เนื้อหารายการจะเกี่ยวกับการเผยแพร่

ศาสนา ลัทธิ ในส่วนของวิทยุชุมชนที่เกิดขึ้นในแถบทวีปเอเชีย เนื้อหาจะเกี่ยวกับการพัฒนา เป็นเรื่องของท้องถิ่น

สำหรับวิทยุชุมชนในประเทศไทย ถือกำเนิดมาหลังจากได้มีการประกาศใช้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ได้เปิดโอกาสให้วิทยุชุมชนถือกำเนิดขึ้นใน สังคมไทย และรัฐได้มอบหมายให้กรมประชาสัมพันธ์และองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย (อสมท.) จัดทำโครงการวิทยุชุมชนตั้งแต่ปีพ.ศ. 2541 โดยกรมประชาสัมพันธ์ได้ริเริ่มโครงการนำ ร่องวิทยุชุมชนกับคนอพม.(อาสาสมัครประชาสัมพันธ์ประจำหมู่บ้าน) และอาสาสมัครผู้นำองค์กร ประชาชนอื่น ๆ ประมาณ 15-18 คน เป็นกรรมการดำเนินการส่งกระจายเสียงวิทยุชุมชนตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2541 เป็นต้นมา สถานีละ 1 ชั่วโมงต่อวัน แต่สำหรับการดำเนินงานภาค ประชาชน ได้มีการจัดตั้งวิทยุชุมชนโดยใช้สัญญาของตนเอง กำหนดคลื่นวิทยุของตนเอง และ ดำเนินรายการโดยชุมชนเองไม่ได้ผ่านทางส่วนราชการ

หลังจากนั้นปี พ.ศ. 2545 วิทยุชุมชนทั่วประเทศได้รวมกลุ่มกันจัดตั้ง “สหพันธ์วิทยุ ชุมชนแห่งชาติ” ขึ้นซึ่งถือได้ว่าได้เป็น “กรมประชาสัมพันธ์ภาคประชาชน” และได้ประกาศเจตนารมณ์ และบทบาทหน้าที่ 5 ประการ คือ (สหพันธ์วิทยุชุมชนแห่งชาติ, <http://www.pathumnet.com>, ออนไลน์)

1. กำหนดมาตรการจตุเรี่ยนรู้หรือสถานีเพื่อให้มีการเรียนรู้อ่อนจะมี กสช.
2. เพื่อผลักดัน พ.ร.บ. วิทยุกระจายเสียง และ พ.ร.บ.วิทยุโทรทัศน์
3. เพื่อให้การคัดสรร กสช. เป็นไปอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม
4. เพื่อเตรียมความพร้อมของภาคประชาชน เสนอแผนแม่บทวิทยุชุมชน และ ตรวจสอบแผนแม่บทวิทยุโทรทัศน์ที่ กสช. จะเข้ามาทำประชาพิจารณ์
5. เพื่อสนับสนุนพื้นที่จุดปฏิบัติเรียนรู้อ่อนวิทยุชุมชน เชื่อมเครือข่ายทั้งระดับภาค ระดับ จังหวัด โดยการทำงานของสหพันธ์ฯ

ประโยชน์ของวิทยุชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ ได้ประมวลประโยชน์ของวิทยุชุมชนจากทัศนะของชาวบ้านได้ ดังนี้

1. วิทยุชุมชนให้โอกาสประชาชนได้มีสิทธิแสดงความคิดเห็นผ่านที่สาธารณะ ได้พูด ในสิ่งที่อยากพูด
2. ช่วยให้ประชาชนได้รับทราบข่าวที่ควรทราบ
3. ช่วยให้ประชาชนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนกับรัฐบาล โดยเฉพาะในเรื่องการ แลกเปลี่ยนการแก้ปัญหาชุมชน เพราะชาวบ้านจะรู้เรื่องของชุมชนดีกว่ารัฐบาล

4. ชาวบ้านสามารถใช้วิทยุชุมชนติดตามและตรวจสอบการทำงานสาธารณะได้
5. ชาวบ้านสามารถใช้วิทยุชุมชนเป็นช่องทางในการยกระดับคุณภาพชีวิตได้ในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการทำมาหากิน สุขภาพอนามัย วัฒนธรรมศีลธรรม การปกครอง สิ่งแวดล้อม ฯลฯ
6. เนื่องจากวิทยุชุมชนได้นำเรื่องราวที่เป็นความภาคภูมิใจ เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านไปเล่าสู่กันฟัง ทำให้ชุมชนเห็นคุณค่าของตัวเอง และมีความมั่นใจในตนเอง
7. วิทยุชุมชนเป็นช่องทางให้ชาวบ้านได้แสดงความต้องการให้โลกภายนอกได้รับรู้

2. แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

การสื่อสารถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญกับชีวิตและสังคมมนุษย์ ซึ่งส่งผลให้มีการดำรงชีวิตต่อไป ถ้าเมื่อใดแล้วไม่มีการสื่อสาร เมื่อนั้นก็ย่อมจะไม่มีสังคม และในทางตรงข้ามถ้าไม่มีสังคม การสื่อสารก็ย่อมไม่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต การสื่อสารนับว่ามีความสำคัญมาก เพราะเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคมในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมืองวัฒนธรรม เพราะทำให้ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ

Millikan (1967 อ้างถึงใน พูนทรัพย์ สิทธิพรหม, 2539, น. 118) ได้ชี้ให้เห็นว่าความก้าวหน้าของการสื่อสารมวลชนและการขนส่งสมัยใหม่ เป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาบุคคลและสังคม

เมื่อปี พ.ศ. 2526 องค์การสหประชาชาติได้ประกาศให้เป็นปีการสื่อสารโลก ทั้งนี้เพื่อให้แต่ละประเทศได้พิจารณาและตรวจสอบอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับระบบการสื่อสารในประเทศของตนในทุกๆระดับ เพื่อที่จะใช้การสื่อสารให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศและสังคมโดยรวม ซึ่งในโอกาสเดียวกันนั้นเอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้พระราชทานพระบรมราโชวาท ความตอนหนึ่งว่า

...การสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการพัฒนาสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า รวมทั้งรักษาความมั่นคงและปลอดภัยของประเทศ ซึ่งในสมัยปัจจุบัน สถานการณ์ของโลกเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ การติดต่อการสื่อสารที่รวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ย่อมมีความสำคัญมากเป็นพิเศษ ทุกฝ่ายทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารของประเทศจึงควรได้ร่วมมือกันดำเนินงานและประสาน

ผลงานกันอย่างใกล้ชิดและสอดคล้อง สำคัญที่สุดควรจะได้พยายามและค้นคว้า
วิชาการอันทันสมัยให้ลึกซึ้งและกว้างขวาง...

ในฐานะที่การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม ในสังคมที่มีการสื่อสารที่ดี
ย่อมมีเครือข่ายการสื่อสารประเภทต่าง ๆ ที่ครอบคลุมพื้นที่เป้าหมายได้อย่างกว้างขวาง ทำให้
ประชาชนสื่อสารกันได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ทั้งภายในและภายนอกตัวอำเภอ ประชาชนสามารถ
รับรู้เท่าต่อสถานการณ์ในทุก ๆ เรื่อง

การพัฒนาในความหมายที่กว้างที่สุด หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลใน
สังคมและวิถีทางที่คนในสังคมมีปฏิริยาสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ดัชนีอย่างอื่นที่ชี้ให้เห็นถึงการ
พัฒนา เช่น การเพิ่มรายได้ต่อหัว จำนวนโรงงานอุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้น การขยายตัวของ
การเมือง การเพิ่มผลผลิตในด้านพลังงาน ฯลฯ มีความหมายเพียงเล็กน้อย ถ้าหากว่าการพัฒนา
เหล่านั้นไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทัศนคติ พฤติกรรม และโครงสร้างของสังคม

การพัฒนาจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลงภายในตัวคน ดังที่ Millikan และ
Blackmer กล่าวว่า “สิ่งจำเป็นที่สุดสำหรับการเปลี่ยนแปลงในแต่ละสังคมคือ การที่ประชาชน
ต้องเปลี่ยนแปลงตัวเอง” ในกระบวนการพัฒนาสิ่งที่สำคัญยิ่งก็คือ ต้องมีกลไกที่สามารถก่อให้เกิด
การเปลี่ยนแปลงได้ภายในตัวของมันเอง และการเปลี่ยนแปลงนั้นต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงที่
ต่อเนื่องและคงทน การที่การเปลี่ยนแปลงจะต่อเนื่องและคงทนหรือไม่ขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลง
ในทัศนคติ ความเชื่อ พฤติกรรม และความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของคนในสังคม

Millikan ชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงด้านเทคนิคที่เกิดขึ้นในประเทศด้อยพัฒนาใน
ระยะยี่สิบกว่าปีที่ผ่านมา นี้เป็นพื้นฐานและมีผลกว้างขวางต่อสังคมมนุษย์คือ การเปลี่ยนแปลง
ในด้านการสื่อสาร การปฏิวัติที่แผ่ขยายไปอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง
และสังคมในประเทศด้อยพัฒนานั้น “ทั้งหมดมีจุดเริ่มต้นมาจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงใน
ความคิดของคนเกี่ยวกับธรรมชาติ และโลกที่เขาอยู่ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เกิดขึ้นได้ก็เพราะ
ความก้าวหน้าของการสื่อสารและการขนส่งสมัยใหม่”

ถ้าเรายอมรับว่าการสื่อสารซึ่งมีปรากฏอยู่ทุกหนทุกแห่งนั้น เป็นสิ่งที่จำเป็นต่อชีวิต
จำเป็นต่อการอยู่รอดของสังคม และยอมรับว่าสังคมมีการเปลี่ยนแปลง การสื่อสารและการ
เปลี่ยนแปลงทางสังคมก็ย่อมจะต้องมีอิทธิพลต่อกัน ในการวิเคราะห์เกี่ยวกับการพัฒนาด้านการ
สื่อสารมวลชนและการพัฒนาด้านอื่น ๆ ในสังคม นักวิจัยพบว่ามีสหสัมพันธ์อย่างสูงระหว่างการพัฒนา
พัฒนาทั้งสองด้านนี้

โครงสร้างของการสื่อสารในสังคมสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างและการพัฒนาของ
สังคม ขนาดของกิจกรรมการสื่อสารและความแตกต่างของบทบาท ในการสื่อสารสะท้อนให้เห็น

ถึงระดับของการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจภายในสังคม การพัฒนาด้านการเมือง ค่านิยมของสังคม แบบแผนของเครือข่ายในการสื่อสารซึ่งเป็นผลจากการที่ข่าวสารถูกส่งไปที่ไหนและใครร่วมใช้ข่าวสารกับใคร เป็นดัชนีอันหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่าสังคมมีระดับของการเป็นประชาธิปไตยหรือเผด็จการมากน้อยเพียงใด (พรพรรณ ธัมมพันธ์กุล, 2524, น. 8)

ทั้ง ๆ ที่มีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิดระหว่างการพัฒนาด้านการสื่อสารและการพัฒนาสังคมด้านอื่น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ไม่มีใครสามารถพูดได้ว่ามีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่มีสิ่งหนึ่งเป็นเหตุ และอีกสิ่งหนึ่งเป็นผลซึ่งเกิดจากเหตุนี้ นักวิชาการเพียงแต่ยอมรับว่า การพัฒนาด้านการสื่อสารและการพัฒนาสังคมด้านอื่น ๆ ต่างมีอิทธิพลซึ่งกันและกันในการช่วยให้การพัฒนาก้าวหน้าขึ้นไป (เสถียร เศษประทับ, 2533, น. 16)

คำว่า “ท้องถิ่น” มาจากคำว่า “ท้อง” ผสมกับคำว่า “ถิ่น” คำว่า “ท้อง” ตามความหมายในที่นี้ หมายถึง บริเวณหรือแอ่งอันเป็นแหล่งที่อยู่ของบางสิ่งบางอย่าง โดยรวมอยู่กันเป็นกลุ่มหรือเป็นชุดที่มีความเชื่อมโยงกันภายใน เช่น ท้องนา ท้องทุ่ง ท้องน้ำ เป็นต้น

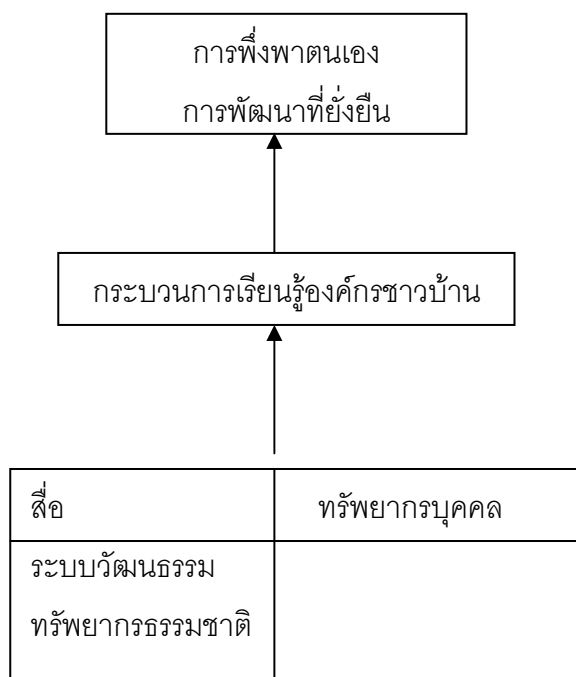
ส่วนคำว่า “ถิ่น” หมายถึง สถานที่อันเป็นที่อยู่อาศัย หรือตั้งถิ่นฐานในลักษณะถาวรหรือกึ่งถาวรของสิ่งที่มีชีวิตในชนิดหนึ่ง ซึ่งมีความหมายถึงในที่นี้ว่า คนหมู่ใดหมู่หนึ่งหรือเฉพาะกลุ่มที่อาศัยอยู่รวมกันอย่างถาวร

เมื่อรวมความหมายของคำทั้งสองเข้าด้วยกัน คำว่า “ท้องถิ่น” จึงหมายถึง บริเวณอันเป็นถิ่นฐานและการดำเนินชีวิตของคนหมู่คนหมู่หนึ่ง ๆ ซึ่งในที่นั้น ๆ นอกจากจะมีตัวคนจำนวนหนึ่งแล้ว ยังต้องมีสภาพแวดล้อมที่เป็นปัจจัยสำหรับการดำเนินชีวิตของคน เช่น ทรัพยากร ธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การพัฒนาท้องถิ่น คือ การทำให้การดำเนินชีวิตของหมู่คนสามารถดำรงอยู่ได้ควบคู่ไปกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ในลักษณะการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยที่สภาพแวดล้อมทั้งทางด้านกายภาพและชีวภาพยังคงอยู่ ซึ่งท้องถิ่นจะต้องอนุรักษ์ และพัฒนาด้านวัฒนธรรมให้คงอยู่ต่อไปสืบจนชั่วลูกชั่วหลาน (เกศินี จุฑาวิจิตร, 2540, น. 4)

แม้ว่าเราจะพิจารณาการสื่อสารในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการพัฒนา แต่เราก็ไม่อาจที่จะมองการสื่อสารในฐานะที่เป็นปัจจัยเดียวโดด ๆ ได้ เพราะความจริงในแต่ละท้องถิ่นยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่เราต้องนำมาพิจารณาแบบองค์รวมดังนี้

แผนภูมิที่ 2.4
การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น

ที่มา: เกศินี จุฑาวชิตร, “การสื่อสารเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น.”

จากรูปดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การที่เราจะพัฒนาชาวบ้านหรือประชาชนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ อันจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง และการพัฒนาอย่างยั่งยืน ต้องคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนหรือสังคม ดังนี้

1. ระบบวัฒนธรรม

ในเรื่องของระบบวัฒนธรรมนี้ อาจจะมีมองได้ทั้งในแง่รูปธรรมนามธรรม รูปธรรม ได้แก่ การแสดงประจำท้องถิ่น เพลงพื้นบ้าน กิจกรรมหรือพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา ประเพณีต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาช้านาน การงานอาชีพ ฯลฯ ส่วนในแง่นามธรรมได้แก่ ความคิด ความเชื่อ คติชาวบ้าน เป็นต้น

2. ทรัพยากรบุคคล

ทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่น ได้แก่ พระ ครู แพทย์ ผู้นำความคิดเห็น ปราชญ์ชาวบ้านบุคคลเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นผู้มีศักยภาพในการนำชุมชน หรือท้องถิ่นไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาตามความคาดหวัง

3. ทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรในท้องถิ่น

แหล่งธรรมชาติ พืชเศรษฐกิจ ป่าไม้ ภูเขา ทะเล เป็นต้น ตลอดจนหน่วยงานของรัฐ ธุรกิจเอกชนและสถาบันการศึกษาที่อยู่ในท้องถิ่น ทรัพยากรเหล่านี้ นับได้ว่าเป็นชุมทรัพย์ทางปัญญาและชุมทรัพย์ทางเศรษฐกิจให้แก่ท้องถิ่น

4. เครือข่ายการสื่อสาร

ระบบการสื่อสารภายในชุมชน หรือท้องถิ่น เช่น ชาวบ้านรับรู้ข่าวสารภายนอกจากแหล่งสารใด จากสื่อมวลชน หรือจากการพูดคุย ในแต่ละวันชาวบ้านจับกลุ่มคุยกันเวลาใดและสถานที่ใด ใครคือผู้นำความคิด ใครคือบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือ สื่ออะไรบ้างที่มีอยู่แล้วในชุมชน

จากแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาดังกล่าว จึงได้นำมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยเกี่ยวกับการสื่อสารต่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน เพื่อชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ต้องอาศัยปัจจัยหลายด้าน อาทิ กระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้าน สื่อทรัพยากรบุคคล ระบบวัฒนธรรมท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติเพื่อนำไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นที่ยั่งยืน

จากแนวคิดนี้สรุปได้ว่า วิถีชุมชนถือว่าเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการพัฒนาชุมชน เพราะประชาชนได้ใช้การสื่อสารเข้าไปมีส่วนร่วมต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน กล่าวคือ วิถีชุมชนเป็นวิถีของอาสาสมัครที่จะต้องดำเนินงานด้วยการหนุนช่วยของประชาชนที่เข้ามาเป็นอาสาสมัคร ช่วยงานในรูปแบบต่าง ๆ นอกจากนี้วิถีชุมชนยังสามารถช่วยพัฒนา สนับสนุน ส่งเสริม ให้บุคคล และสังคมมีการพัฒนาตามลำดับที่ดีขึ้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มหรือองค์กรภาคประชาชน

องค์กรประชาชนเป็นการรวมตัวกันของคนที่มีสนใจในเรื่องเดียวกัน องค์กรประชาชนนั้นถือเป็นวิธีการที่เหมาะสมแก่การพัฒนาศักยภาพและพลังของบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากสามารถเปลี่ยนแปลงความรู้ทักษะ ทักษะคติ ตลอดจนการร่วมมือแก้ไขปัญหาอันนำไปสู่การพัฒนาคนได้

ความหมายขององค์กรประชาชน

กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2530, น. 20-21) ได้ให้ความหมายขององค์กรประชาชนไว้ว่า เป็นการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรของคนขึ้นมาเพื่อทำงานพัฒนานั้นเรียกว่า องค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเองของชาวบ้าน (อชช. Self-Help Organization) องค์กรลักษณะนี้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในฐานะที่เป็นสถาบันที่ประสานเอาเป้าหมาย ที่จะปรับปรุงสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มประชาชนที่เสียเปรียบทางสังคม พร้อมกับมีเป้าหมายที่จะดำเนินการให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในการกำหนดวัตถุประสงค์และในกระบวนการตัดสินใจ

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2532, น. 1) ได้กล่าวว่าองค์กรประชาชนคือ การรวมประชากรในหมู่บ้านหรือตำบลในรูปของกลุ่มตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป เพื่อดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม หรือสนองวัตถุประสงค์ของชุมชน หรือสนองวัตถุประสงค์ของทางราชการ และหน่วยงานเอกชนที่ให้การสนับสนุนกลุ่มที่จัดตั้งขึ้น อาจเป็นการจัดตั้งอย่างไม่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้น องค์กรประชาชน มีความหมายในการพัฒนาชุมชน เพราะการพัฒนานั้นต้องมีการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เพราะประชาชนนั้นอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ส่งผลให้เกิดพลังความสามารถอำนาจในการต่อรอง ถ้าองค์กรมีความเข้มแข็งมากก็จะสามารถเกิดพลังในการร่วมสร้างผลประโยชน์ร่วมกัน ส่งผลให้เกิดความมั่นคงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา วัฒนธรรมของคนในชุมชน

กระบวนการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มหรือองค์กรประชาชน

จุมพล หนีพานิข (2525, น. 138) กล่าวถึงการจัดตั้งกลุ่มและขั้นตอนต่าง ๆ ในการพัฒนากลุ่มนั้นมีความสำคัญมากในการศึกษากลุ่ม และมีผลอย่างมากในการที่กลุ่มหรือองค์กรจะบรรลุเป้าหมาย สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้ มีขั้นตอนต่อไปนี้ 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น (Orientation)
2. ขั้นการแก้ปัญหาภายใน (Internal Problem Solving)
3. ขั้นเจริญก้าวหน้าและประสพผล (Growth and Productivity)
4. ขั้นการควบคุมและประเมินผล (Control and Evaluation)

สันติสุข เทศประสิทธิ์ (2535, น. 16) ได้สรุปว่า กลุ่มหรือองค์กรประชาชนมีพัฒนาการ 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นก่อตั้งของกลุ่ม
2. ขั้นดำเนินการเคลื่อนไหว
3. ขั้นพัฒนากลุ่มขยายกิจกรรม
4. ขั้นเจริญเติบโตของกลุ่มปรับองค์กรสร้างเครือข่าย

การรวมตัวของกลุ่มหรือองค์กรประชาชน จะช่วยพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ให้สามารถเรียนรู้ แก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของคนที่มาเข้าร่วมได้ อย่างกรณีขององค์กรประชาชนของบ้านจำรุง คนในชุมชนต่างมีความต้องการที่แตกต่างกันออกไปเนื่องมาจากอาชีพที่มีความหลากหลาย จึงได้เกิดองค์กรประชาชนจำนวนทั้งสิ้น 24 องค์กรด้วยกัน มีการรวมตัวและพัฒนาขีดความสามารถในการจัดการของกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

การเรียนรู้ของมนุษย์เป็นกระบวนการศึกษาตลอดชีวิต ที่มีจุดเริ่มต้นจากการได้รับการอบรมสั่งสอนในครอบครัว ชุมชน จากการได้ฟังเรื่องเล่าสืบต่อกันมา กฎข้อห้าม ประเพณี วัฒนธรรมของสังคมความคิดเห็นของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ และการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมการสนทนาระหว่างกลุ่มเพื่อนฝูง และจากการทำงาน การศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้สามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ กระบวนการเรียนรู้ของบุคคล และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

1. การเรียนรู้ของบุคคล

จากแนวคิดของ ฟิลิปป์ คูมส์ (อ้างถึงใน ชุ่นตา นพคุณ, 2528, น.10-12) ได้กล่าวว่า การศึกษาคือการเรียนรู้ ไม่ว่าจะที่ไหนเมื่อไรหรือด้วยวิธีการใด เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สืบเนื่องติดต่อกันตลอดชีวิตตั้งแต่วัยทารกถึงวัยชรา โดยอาศัยวิธีการและแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ กัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Barker (อ้างถึงใน สุพจน์ แสงเงิน และคณะ, 2544, น. 9-10) ที่กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นผลของการที่บุคคลได้รับประสบการณ์ในชีวิต แล้วทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมจากพฤติกรรมที่เคยกระทำมาเป็นพฤติกรรมที่มีลักษณะมั่นคง ในขณะที่ Shuell (1986, quoted in Schunk, 1991, p. 2) มีแนวคิดที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยมองว่าการเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือความสามารถให้เป็นไปตามที่กำหนดอย่างคงทนถาวร ซึ่งการ

เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นนี้เป็นผลจากการปฏิบัติหรือจากการได้รับประสบการณ์ในรูปแบบอื่น ๆ

โดยทั่วไปแล้วมนุษย์มีแหล่งที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้จำแนกได้เป็น 3 แหล่ง คือ

1) การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย เป็นการเรียนรู้เป็นธรรมชาติที่สุดหรือเรียกว่าเป็นการเรียนรู้แบบสัญชาตญาณ หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่บุคคลได้รับและสะสมความรู้ ทักษะ เจตคติ ความเข้าใจจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ครอบครัว การทำงาน การเล่น การศึกษาแบบนี้ไม่มีการจัดระบบและไม่มีแบบแผนตายตัว

2) การศึกษาในระบบโรงเรียน หมายถึง การศึกษาที่มีสถาบันการศึกษารับผิดชอบจัดระบบการศึกษาโดยตรง เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย เป็นการเรียนรู้โดยจัดระบบการแบ่งของอายุนักเรียน กำหนดพื้นฐานความรู้จากการจัดชั้นตอน เป็นระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา อาชีวศึกษา มีการได้วุฒิปัตร์ ประกาศนียบัตร์ ปริญญาแก่ผู้สำเร็จ การวัดและประเมินผล ผู้ที่ถูกคัดเลือกให้ผ่านจะมาเป็นระบบมีมาตรฐานเดียวกัน

3) การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การศึกษาที่จัดขึ้นโดยสถาบันและหน่วยงานต่าง ๆ ในสังคมนอกเหนือไปจากสถาบันการศึกษา เป็นกิจกรรมที่จัดนอกระบบโรงเรียนอาจดำเนินการโดยแยกเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของกิจกรรมใหญ่ ๆ ของสถาบันหรือหน่วยงานที่จัดกิจกรรมนั้น ๆ ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการและความสนใจทางการศึกษาของผู้เรียน

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ของการดำเนินชีวิต โดยมีเป้าหมายเพื่อการดำรงอยู่ของชีวิต ซึ่ง ประเวศ วะสี (2542, น. 31) ก็ได้กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่า กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ เรียนรู้เพื่อตัวเอง เรียนรู้เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตัวเองทั้งใกล้และไกล และเรียนรู้เพื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนกับสิ่งที่เกื้อกูลกันและกันเพื่อการดำรงชีวิต โดยธรรมชาติของมนุษย์โดยทั่วไป มักจะเรียนรู้เมื่ออยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ตนเองปฏิสัมพันธ์โดยจะมีกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้น และกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนี้ ก็ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของมนุษย์เอง ถ้าเคยมีประสบการณ์ในการเรียนรู้เรื่องนั้นมาก่อน ก็จะทำให้มีความสามารถในการตีความและการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชีวิตได้ดีขึ้น ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์กับผลการวิเคราะห์และประมวลลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลที่มีลักษณะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของมนุษย์ (เอกวิทย์ ณ กลาง, 2540, น. 45-49) ดังนี้

1) การลองผิดลองถูก โดยในอดีตมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูกในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติ รักษาพยาบาล

เมื่อเจ็บป่วยจากประสบการณ์ดังกล่าวมนุษย์ก็จะสะสมความรู้ความเข้าใจของตนเองไว้ แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้แก่ลูกหลานเผ่าพันธุ์นั้น ๆ เข้าก็กลายเป็นจารีต ธรรมเนียม หรือข้อห้ามในวัฒนธรรม ของเผ่าพันธุ์นั้น ๆ และเมื่อระยะเวลาผ่านไป มนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติ มนุษย์รู้แต่ว่าในสังคมของตนต้องประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น จึงจะอยู่รอดปลอดภัยหรือสามารถแก้ไข/ป้องกันปัญหาได้ ซึ่งความรู้และประสบการณ์ของมนุษย์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลาในการดำเนินชีวิตจริง บางครั้งความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ไม่สามารถนำมาใช้ได้หรือใช้แล้วไม่ประสบผลสำเร็จมนุษย์ก็ต้องใช้ปัญญาคิดหาวิธีหรืออาจนำความรู้เดิมมาประยุกต์ใหม่ เมื่อคิดหาวิธีได้แล้วมนุษย์ก็นำมาใช้แก้ปัญหา ถ้าแก้ปัญหาได้สำเร็จมนุษย์ก็จะจดจำความคิดและวิธีปฏิบัตินั้นไว้ ถ้าล้มเหลวก็จะจดจำไว้เป็นข้อห้าม ด้วยการสั่งสมประสบการณ์ดังกล่าว มนุษย์จึงสั่งสมความรู้และภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตได้มากขึ้น

2) การลงมือกระทำจริง เป็นการปฏิบัติจริงในสถานการณ์จริง แล้วถ่ายทอดต่อไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไปจนกลายมาเป็นแบบธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติในชีวิต

3) การสาธิตวิธีการ เป็นการสั่งสอนด้วยการบอกเล่า (oral tradition) ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (literacy tradition) ซึ่งโดยทั่วไปในการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านกระทำด้วยการสาธิตวิธีการ และการสอนด้วยวาจา ในกรณีที่เป็นศิลป/วิทยาการระดับที่มีความซับซ้อนหรือลึกซึ้ง จึงจะใช้วิธีลายลักษณ์ในรูปของตำรา เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้าน ตำราโหราศาสตร์ หรือผูกเป็นวรรณกรรม คำสอนภาสิต คู่มือ แผนที่ ตำนานนิทาน เป็นต้น

4) พิธีกรรม เป็นการเรียนรู้ในเชิงจิตวิทยา ที่มีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอาคุณภาพและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตัวเอง เป็นการตอกย้ำความเชื่อและกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มคนตลอดจนแนวปฏิบัติ และความคาดหวัง โดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธา ความขลัง และความศักดิ์ของพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยจะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ

5) ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน และการปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคมของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิตให้อยู่ในกรอบและบรรทัดฐานของความประพฤติ ให้มีความมั่นคง อบอุ่นทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คน สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่เหล่า นอกจากนั้นศาสนายังเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญา และอุดมการณ์แห่งชีวิต

6) การแลกเปลี่ยนความรู้/ประสบการณ์ ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐานทำกิน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัวมีความคิดใหม่ และวิธีการใหม่เข้ามาทั้งในลักษณะของการกลมกลืน หรือขัดแย้ง แต่ก็ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย ทั้งในระดับสาระ รูปแบบและวิธีการ นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคม ยังมีพลวัตส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลกกายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งมั่นไปทางจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันก็มีการกระจายเครือข่ายและการขยายตัวของการเรียนรู้อย่างกว้างขวางและหลายรูปแบบ

7) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งทางสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจและทางสังคม ได้มีการพยายามเลือกฟื้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมใหม่ โดยให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิม และสามารถนำมาใช้ในการแก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคม

8) ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้อีกวิธีหนึ่งที่มีมาแต่เดิม และน่าจะยังมีอยู่ต่อไปวิธีการครูพักลักจำเป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบอย่างที่เขาสังเกตอยู่เงียบ ๆ แล้วรับเอามาเป็นวิธีการของตนเมื่อสามารถทำได้จริง

เห็นได้ว่า มนุษย์สามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดการดำเนินชีวิต ความสามารถนี้ได้พัฒนาสืบทอดต่อมาเป็นลำดับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และจะยังพัฒนาต่อไปในอนาคต กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์กับการดำเนินชีวิตของมนุษย์จึงเป็นกระบวนการอันมีอาจแยกออกจากกันได้ กระบวนการนี้เกิดขึ้นต่อเนื่องตลอดชีวิต แล้วเกิดการสังมองค์ความรู้และประสบการณ์ขึ้น เรียกว่า ภูมิปัญญา และมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่งเป็นลำดับ ทำให้สามารถพัฒนาตนเองให้อยู่รอดและสร้างสรรค์ความเจริญต่าง ๆ บนพื้นฐานของภูมิปัญญาที่สังมสืบมาได้จนถึงปัจจุบัน กระบวนการเรียนรู้ทางธรรมชาติของมนุษย์ในลักษณะบุคคลจึงเป็นส่วนหนึ่งของวิธีการดำรงชีวิต และเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เชื่อมโยงไปสู่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนให้เกิดขึ้น

2. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เป็นเรื่องการศึกษาโดยตรง เป็นการศึกษาที่ไม่มีระบบชั้นเรียน ระยะเวลาที่ต้องเรียน หรือหลักสูตรเนื้อหาที่ต้องเรียนแบบแน่นอนตายตัว ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 เรียกการศึกษาตามลักษณะดังกล่าวนี้ว่า กระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต แต่สีลาภรณ์ นาครทรรพ เรียกว่า ระบบการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่ง

เป็นการจัดการศึกษาให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ตามศักยภาพ ความพร้อม และตามโอกาส โดยทำการศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่ง ความรู้อื่น ๆ

ขณะที่ ซาติชาย ฌ เชียงใหม่ (2533, น. 33) ได้แบ่งแนวทางการพัฒนาการ เรียนรู้ของคนในชุมชนออกเป็น 2 ระดับ คือ

1) การพัฒนาคนในระดับปัจเจกชน หมายถึง การให้การศึกษแก่ประชาชน เพื่อให้มีความรอบรู้และทักษะในการใช้เหตุผลตัดสินใจในการดำรงชีวิต การมีความเชื่อและ ค่านิยมที่ยึดถือความเป็นไทย และการประหยัดเป็นพื้นฐาน ซึ่งรวมถึงการพัฒนาจิตสำนึกและ กระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในและนอกชุมชน และในขณะเดียวกันสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพได้อย่างสอดคล้องกับวัฒนธรรม และ ศักยภาพทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและการบริหารของชุมชน

2) การพัฒนาคนในระดับกลุ่ม หมายถึง การกำหนดเงื่อนไขและเปิดโอกาส ทางการเมือง การบริหาร ให้คนในชนบทสามารถรวมกลุ่มและพัฒนาอำนาจต่อรองของชุมชน เพื่อให้สามารถต้านทานการเอารัดเอาเปรียบจากกลุ่มพลังภายนอกได้ สามารถที่จะใช้ปรับปรุง ดัดแปลงหรือควบคุมทรัพยากรและภาวะแวดล้อม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการปรับปรุงคุณภาพ ชีวิตของคนในชุมชน

ดังนั้นเห็นได้ว่า แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ของคนในชุมชน จึงต้องกระทำทั้ง ในระดับปัจเจกชน และในระดับกลุ่ม เพื่อปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ให้เกิด ประโยชน์ต่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และเมื่อทำการศึกษาถึงความสำคัญของ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่มีต่อการพัฒนาชุมชนและสังคม พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของ ชุมชนมีความสำคัญดังนี้ (อุบลย์ วังศรีคุณ, 2543, น. 25-26)

1) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นหัวใจหรือแกนกลางของกระบวนการ สำคัญ 3 กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับวิถีชาวบ้านและชุมชน อันทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ กระบวนการดังกล่าวคือ กระบวนการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา กระบวนการพัฒนาโลก ทางสังคมวัฒนธรรม และกระบวนการสร้างสรรค์สถาบันของชุมชน

2) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้จนตลอดชีวิต ที่สามารถ พัฒนาศักยภาพของคนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมยุคข้อมูลข่าวสาร

3) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นหัวใจที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง เนื่องจากเป็น การยกระดับความสามารถในการคิดวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ แสวงหาทางเลือกในการแก้ปัญหา การตัดสินใจเลือกทางเลือกในการแก้ปัญหาและสรุปบทเรียน เพื่อยกระดับสติปัญญาให้สูงขึ้น

- 4) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 5) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเด่นของการพัฒนาชุมชน ที่ประชาชนมีส่วนร่วมและมีบทบาทในการกำหนดแผนงาน โครงการและวิธีการดำเนินงาน ส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มตามธรรมชาติ และสร้างเครือข่ายเกิดเป็นขบวนการประชาชน ซึ่งรวมตัวกันหาทางเลือก และทางออกในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

การจัดการความรู้

การจัดการความรู้ คืออะไร

การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือบรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมาย ซึ่งมักเป็นเป้าหมายที่ยากและซับซ้อน และมักใช้เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุผลสัมฤทธิ์ของงานในลักษณะที่สูงส่ง ขอย้ำว่าการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือ (means) ไม่ใช่เป้าหมาย (end) การจัดการความรู้ไม่ใช่การเอาความรู้มาจัดระบบ หรือจัดการเพื่อให้ผู้อื่นนำไปใช้ แต่เป็นการดำเนินการเพื่อให้การปฏิบัติงานมีการประยุกต์ใช้ความรู้อย่างเข้มข้น และทำให้งานมีผลสัมฤทธิ์สูงตามที่กล่าวข้างต้น โดยที่ความรู้ที่นำมาประยุกต์ใช้นั้น ได้มาจากหลากหลายทาง ได้แก่ การ "คว้า" (capture) มาจากภายนอกองค์กร การ "ควัก" เอามาจากองค์ความรู้ภายในองค์กร โดยที่อาจเป็น "ความรู้ในคน" (tacit knowledge) และ "ความรู้ในกระดาษ" (explicit knowledge) ความรู้ดังกล่าวต้องนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมต่อโอกาส เทศะ หรือบริบท ขององค์กร และเมื่อมีการประยุกต์ใช้ความรู้ในการทำงาน ก็มีการนำประสบการณ์จากการทำงานของพนักงานมาร่วมกัน "ตกผลึก" หรือกลั่นกรองเป็นความรู้ใหม่ นั่นคือ ในกระบวนการจัดการความรู้ จะมีการสร้างความรู้ ทั้งที่เป็นการสร้างความรู้ก่อนการปฏิบัติงาน สร้างความรู้ระหว่างปฏิบัติงาน และสร้างความรู้หลังจากงานสำเร็จหรือเสร็จสิ้น จะต้องมีกระบวนการดำเนินการให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างพนักงานอย่างเข้มข้น ทำให้ความรู้ของบุคคลถูกปรับไปเป็นความรู้ขององค์กร มีการจัดเก็บความรู้ขององค์กรให้อยู่ในสภาพที่ค้นหาใช้งานได้ง่าย ที่เรียกว่า "การจัดการความรู้แบบฉับพลัน" (Just in Time Knowledge Management)

วิจารณ์ พานิช กล่าวว่า การจัดการความรู้ หมายถึง การยกระดับความรู้ขององค์กร เพื่อสร้างผลประโยชน์จากต้นทุนทางปัญญา โดยเป็นกิจกรรมที่ซับซ้อนและกว้างขวาง ไม่สามารถให้นิยามด้วยถ้อยคำสั้น ๆ ได้ ดังนั้นต้องให้นิยามหลายข้อจึงจะครอบคลุมความหมาย ได้แก่

วัตถุประสงค์และประโยชน์ของการจัดการความรู้

เป้าหมายหลักของการจัดการความรู้คือ การใช้ประโยชน์จากความรู้มาเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินงานขององค์กร เพื่อสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันขององค์กร การจัดการความรู้มีความสำคัญอย่างยิ่งไม่ว่าจะเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วหรือกำลังพัฒนาก็ตาม

วัตถุประสงค์ทั่วไปของการจัดการความรู้มีดังนี้

1. เพื่อปรับปรุงกระบวนการดำเนินงานทางธุรกิจที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน
2. เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการใหม่ ๆ
3. เพื่อปรับปรุงเทคนิค กระบวนการ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาองค์ความรู้และนำความรู้นั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์

ส่วน Bacha (2000 อ้างถึงใน นฤมล พุกษศิลป์, 2543, น. 65) กล่าวถึงประโยชน์ของการจัดการความรู้ไว้ 8 ประการดังนี้

1. ป้องกันความรู้สูญหาย การจัดการความรู้ทำให้องค์กรสามารถรักษาความเชี่ยวชาญ ความชำนาญ และความรู้ที่อาจสูญหายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของบุคลากร เช่น การเกษียณอายุทำงาน หรือการลาออกจางาน เป็นต้น
2. เพิ่มประสิทธิภาพในการตัดสินใจ โดยประเภท คุณภาพ และความสะดวกในการเข้าถึง ความรู้ เป็นปัจจัยสำคัญของการเพิ่มประสิทธิภาพการตัดสินใจ เนื่องจากผู้ที่มีหน้าที่ตัดสินใจต้องสามารถตัดสินใจได้อย่างรวดเร็วและมีคุณภาพ
3. ความสามารถในการปรับตัวและมีความยืดหยุ่น การทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีความเข้าใจในงานและวัตถุประสงค์ของงาน โดยไม่ต้องมีการควบคุม หรือมีการแทรกแซงมากนักจะทำให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถทำงานในหน้าที่ต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดการพัฒนาศักยภาพในการทำงาน
4. ความได้เปรียบในการแข่งขัน การจัดการความรู้ช่วยให้องค์กรมีความเข้าใจลูกค้า แนวโน้มของการตลาดและการแข่งขัน ทำให้สามารถลดช่องว่างและเพิ่มโอกาสในการแข่งขันได้
5. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการพัฒนาความสามารถขององค์กรในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ ได้แก่ สิทธิบัตร เครื่องหมายการค้า และลิขสิทธิ์
6. การยกระดับผลิตภัณฑ์ การนำการจัดการความรู้มาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและบริการ ซึ่งจะเป็นการเพิ่มคุณค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์นั้น ๆ อีกด้วย

7. การบริหารลูกค้า การศึกษาความสนใจและความต้องการของลูกค้าจะเป็นการสร้างความพึงพอใจและเพิ่มยอดขายและสร้างรายได้ให้แก่องค์กร

8. การลงทุนทางทรัพยากรบุคคล การเพิ่มความสามารถในการแข่งขันผ่านการเรียนรู้ร่วมกัน การจัดการด้านเอกสาร การจัดการกับความรู้ที่ไม่เป็นทางการเป็นการเพิ่มความสามารถให้แก่องค์กรในการจ้างและฝึกฝนบุคลากร

เป้าหมายของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้มีเป้าหมาย 3 ประการใหญ่ ๆ ได้แก่

1. เพื่อพัฒนางาน ให้มีคุณภาพและผลสัมฤทธิ์ยิ่งขึ้น
2. เพื่อการพัฒนาคน คือ พัฒนาผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งในที่นี้คือ พนักงานทุกระดับ แต่ที่จะได้ประโยชน์มากที่สุดคือ พนักงานชั้นผู้น้อย และระดับกลาง
3. เพื่อการพัฒนา “ฐานความรู้” ขององค์กรหรือหน่วยงาน เป็นการเพิ่มพูนทุนความรู้หรือทุนปัญญาขององค์กร ซึ่งจะช่วยให้องค์กรมีศักยภาพในการฝ่าความยากลำบากหรือความไม่แน่นอนในอนาคตได้ดีขึ้น

หลักการ 4 ประการของการจัดการความรู้

หลักการสำคัญ 4 ประการได้แก่

1. ให้คนหลากหลายทักษะ หลากหลายวิธีคิด ทำงานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์
การจัดการความรู้ที่มีพลังต้องทำโดยคนที่มีพื้นฐานแตกต่างกัน มีความเชื่อหรือวิธีคิดแตกต่างกัน (แต่มีจุดรวมพลังคือ มีเป้าหมายอยู่ทำงานด้วยกัน) ถ้ากลุ่มที่ดำเนินการจัดการความรู้ประกอบด้วยคนที่คิดเหมือน ๆ กัน การจัดการความรู้จะไม่มีพลัง ในการจัดการความรู้ความแตกต่างหลากหลาย (Heterogeneity) มีคุณค่ามากกว่าความเหมือน (homogeneity)
2. ร่วมกันพัฒนาวิธีทำงานในรูปแบบใหม่ ๆ เพื่อบรรลุประสิทธิผลที่กำหนดไว้ หรือฝันว่าจะได้ ในการจัดการสมัยใหม่ ประสิทธิภาพประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการคือ
 - การตอบสนองความต้องการ (responsiveness) ซึ่งอาจเป็นความต้องการของลูกค้าความต้องการของสังคม หรือความต้องการที่กำหนดโดยผู้บริหารองค์กร
 - นวัตกรรม (innovation) ซึ่งอาจเป็นนวัตกรรมด้านผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ หรือวิธีการใหม่ ๆ ก็ได้
 - ชีตความสามารถ (competency) ของพนักงาน และขององค์กร
 - ประสิทธิภาพ (efficiency) ในการทำงาน

3. ทดลองและเรียนรู้ เนื่องจากกิจกรรมการจัดการความรู้เป็นกิจกรรมสร้างสรรค์ ซึ่งหมายความว่าต้องคิดแบบ “หลุดโลก” จึงต้องมีวิธีดึงกลับมาสู่ความเป็นจริงในโลก หรือในสังคมโดยการทดลองทำเพียงน้อย ๆ ซึ่งถ้าล้มเหลวก็ก่อผลเสียหายไม่มากนัก ถ้าได้ผลไม่ดีก็ยกเลิกความคิดนั้น ถ้าได้ผลดีจึงขยายการทดลองเป็นทำมากขึ้น จนในที่สุดขยายเป็นวิธีทำงานแบบใหม่ หรือได้ best practice ใหม่ นั่นเอง

4. นำเข้าความรู้จากภายนอกอย่างเหมาะสม โดยต้องถือว่าความรู้จากภายนอกยังเป็นความรู้ที่ยัง “ดิบ” อยู่ ต้องเอามาทำให้ “สุก” ให้พร้อมใช้ในบริบทของเรา โดยการเติมความรู้เชิงบริบทลงไป

กระบวนการจัดการความรู้

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2546, น. 4-5) ได้กล่าวถึงกระบวนการสร้างและสืบทอดความรู้ของชุมชนในสมัยก่อนว่า ความรู้ถูกสร้างหรือคิดขึ้นโดยบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เพื่อตอบสนองปัญหาบางอย่างที่มีอยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่น และในกระบวนการนั้นตัวความรู้อาจได้มาจากชุมชนอื่นก็ได้ เช่น จากการอพยพย้ายถิ่นหรือการที่ชุมชนไปสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ไม่ว่าจะโดยทางเศรษฐกิจ ทางการเมืองหรืออะไรก็ตามในชุมชน ความรู้ถูกสืบทอดในครอบครัวหรือสืบทอดกันเองในชุมชน โดยมีบ้าน วัด โบสถ์ หรือมัสยิดเข้ามาช่วยเสริมมุมมองทางศาสนธรรม อีกทั้งความรู้ในชุมชนจะมีผู้สร้าง ผู้สืบทอด ผู้ใช้ความรู้เป็นกลุ่มคนเป็นชุมชนทั้งหมด แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีผู้รู้เกิดขึ้นผุดงอ่าวไว้ รักษาสืบทอดไว้โดยบุคคล หรือที่เรียกว่าผู้เชี่ยวชาญด้วย

สมชาย นำประเสริฐชัย (2546, น. 1-3) ได้อธิบายถึง กระบวนการในการจัดการความรู้ว่ามีการจำแนกที่แตกต่างกันเช่น

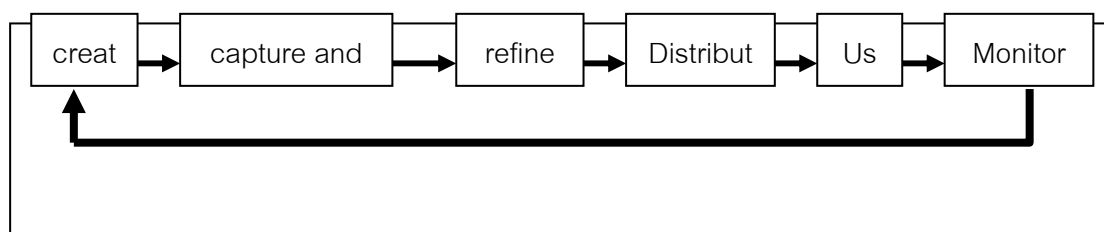
1. กระบวนการจัดการความรู้ที่ประกอบด้วย การสร้างความรู้ การเก็บรวบรวมความรู้ การกระจายความรู้ และการนำความรู้ไปใช้
2. การจัดการความรู้เป็นลำดับวงกลมประกอบด้วย การสร้าง การจัดและเก็บ การเลือกหรือกรอง การกระจาย การใช้ และการติดตามตรวจสอบ
3. กระบวนการจัดการความรู้เป็นการกำหนด และการจัดหาความรู้ที่ต้องการ การสร้างพัฒนาความรู้ใหม่ การถ่ายทอดความรู้ การจัดเก็บความรู้ การนำความรู้มาใช้ กำหนดความสัมพันธ์ที่แต่ละกระบวนการมีความสัมพันธ์กัน
4. กระบวนการจัดการความรู้ประกอบด้วยกระบวนการแสวงหาความรู้ การสร้างจัดเก็บ การถ่ายทอดและการนำความรู้ไปใช้งาน

และการนำความรู้ไปใช้ (Use) ในขณะที่ Turban และคณะ นำเสนอกระบวนการจัดการความรู้ เป็นลำดับวงกลม ประกอบด้วยการสร้าง (create) การจัดและเก็บ (capture and store) การเลือกหรือกรอง (refine) การกระจาย (Distribute) การใช้ (Use) และการติดตาม/ตรวจสอบ (Monitor) ดังรูปที่ 1 หากสรุปแล้วกระบวนการจัดการความรู้ประกอบด้วยแสวงหาความรู้ การสร้าง การจัดเก็บ การถ่ายทอดและการนำความรู้ไปใช้งาน

อย่างไรก็ตาม กระบวนการจัดการความรู้ของแต่ละองค์กรมีความแตกต่างกันตามลักษณะการดำเนินการและองค์ประกอบอื่น ๆ อีกหลายประการเช่นลักษณะและงานขององค์กร โครงสร้างองค์กร และเทคโนโลยี เป็นต้น ดังนั้นองค์กรแต่ละองค์กรจำเป็นต้องพัฒนาโครงสร้างของกระบวนการจัดการความรู้เฉพาะขององค์กรเอง

แผนภูมิที่ 2.3

กระบวนการจัดการความรู้ในโมเดลของ Turban และคณะ

ปัจจัยที่ส่งเสริมการจัดการความรู้

ปัจจัยหลักที่ช่วยส่งเสริมความเข้มแข็งของการจัดการความรู้มี 8 ประการ ได้แก่

1. ภาวะผู้นำ (Leadership) ภาวะผู้นำที่แสดงความเชื่อในคุณค่าของภารกิจขององค์กร และจัดกระบวนการให้เกิด “ความมุ่งมั่นร่วม” (shared purpose) ภายในองค์กร เป็นสิ่งที่มีค่าสูงสุดที่ผู้นำจะพึงให้แก่องค์กร

2. โครงสร้าง (structure) หมายถึง การจัดโครงสร้าง (organize) ภายในองค์กร เป็นกลุ่มงาน ทีมงาน สายงาน ภายในองค์กรและเชื่อมโยงออกไปภายนอกองค์กร โครงสร้างที่มีความยืดหยุ่น เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเฉพาะกิจง่าย มีการสื่อสาร – ร่วมมือ ข้ามสายงานในแนวราบอย่างคล่องตัวเป็นเงื่อนไขสำคัญของการจัดการความรู้

3. วัฒนธรรม พฤติกรรม และการสื่อสาร วัฒนธรรมคุณภาพ วัฒนธรรมการเรียนรู้ การมองการเปลี่ยนแปลง – พลวัตเป็นสภาพความเป็นจริง และเป็นโอกาสเปิดเผยแลกเปลี่ยน ข้อมูลภายในองค์กร เป็นปัจจัยส่งเสริมการจัดการความรู้
4. เทคโนโลยีและกระบวนการ เทคโนโลยีและกระบวนการที่องค์กรใช้ในการ ดำเนินการภารกิจหลักขององค์กร ถ้ามีความเหมาะสมจะช่วยในการจัดการความรู้
5. การให้รางวัลและการยอมรับ เป็นการสร้างแรงจูงใจให้พนักงานมีพฤติกรรมที่พึง ประสงค์ เช่น พฤติกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ ไม่ปกปิดความรู้
6. การวัดและประเมินผล เป็นเครื่องมือในการบันทึก ติดตาม และตรวจสอบการ ปฏิบัติงานและผลงานของบุคคล ส่วนงาน และองค์กรในภาพรวม
7. ความรู้ ทักษะ ซึ่ดความสามารถ สำหรับใช้ปฏิบัติงานหลักขององค์กร
8. การจัดการ เป็นกระบวนการที่ทำให้กิจกรรมขององค์กรดำเนินการไปตามแผน การจัดการในลักษณะ Empower หน่วยย่อย หรือที่เรียกว่า “นำจากข้างหลัง” (lead from behind) จะส่งเสริมการจัดการความรู้อย่างทรงพลังยิ่ง

จากแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้น กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนเกิดจากการที่ คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิทยุชุมชน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคน ระหว่างกลุ่ม จนเกิดการพัฒนาศักยภาพของบุคคล นำความรู้ที่มีอยู่ออกเผยแพร่สู่ท้องถิ่นโดยการ ใช้วิทยุชุมชนเป็นเครื่องมือ

งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

สุรินทร์ แปลงประสพโชค (2534) ศึกษาเรื่อง “รายการวิทยุเพื่อชุมชนในสถานี วิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดจันทบุรี” พบว่า สื่อวิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อที่เข้าถึง ประชาชนได้ง่าย การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมช่วยคิด ช่วยกำหนดเนื้อหาจะได้รับความสนใจ จากประชาชนเป็นอย่างดี

อุษา จันทรประภาศ (2535) ศึกษาเรื่อง “การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้ฟัง รายการวิทยุกระจายเสียงชุมชน ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดจันทบุรี” ซึ่ง เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากรายการวิทยุชุมชนของสุรินทร์ แปลงประสพโชค พบว่า ผู้ฟัง วิทยุกระจายเสียงฟังเพราะรูปแบบน่าสนใจ มีความรู้สึกร่วม เป็นเรื่องใกล้ตัว จดหมายจากผู้ฟัง ระบุว่าชอบเนื้อหาด้านการเกษตรมากที่สุด

พิชญา รัตนผล (2540) ศึกษาเรื่อง “พฤติกรรมกรรมการสื่อสาร ความคาดหวัง ผลประโยชน์ และความน่าเชื่อถือของรายการวิทยุเพื่อสังคมและชุมชน กรณีศึกษาสถานีวิทยุชุมชน” พบว่า กลุ่มผู้ฟังตัวอย่างมีความคาดหวังที่จะใช้เป็นที่แจ้งเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยมีความเชื่อถือว่า จะทำให้ตนรักษาผลประโยชน์ของตนได้ และยังมีข้อเสนอแนะว่า ควรให้ความสำคัญกับกลุ่มสตรีมากขึ้น เพราะเป็นกลุ่มที่รับฟังวิทยุมากกว่า

ทิวาพร แสนเมืองชิน (2543) ศึกษาเรื่อง “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของประชาชน โดยผ่านรายการวิทยุชุมชน สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดนครราชสีมา” พบว่า แนวคิดของรายการวิทยุชุมชน เกิดจากนโยบายของกรมประชาสัมพันธ์ ที่ให้สถานีวิทยุในท้องถิ่นดำเนินโครงการนำร่องรายการวิทยุชุมชน เพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐ มีคณะกรรมการวิทยุชุมชน 2 ชุด เป็นผู้รับผิดชอบ โดยการกระตุ้นและสนับสนุนของเจ้าหน้าที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยจังหวัดนครราชสีมา จากการศึกษาพบว่า การมีคณะกรรมการ 2 ชุด มีปัญหาในการทำงานเป็นอย่างมาก การมีคณะกรรมการวิทยุชุมชนเพียงชุดเดียวน่าจะเหมาะสมกว่า และควรมาจากการสรรหาของประชาชนโดยตรง เพื่อความเป็นอิสระ และประชาชนยอมรับให้เป็นตัวแทนอย่างแท้จริง การดำเนินงานวิทยุชุมชนพบว่า ประชาชนเข้าถึงสื่อในลักษณะติดตามรับฟัง เนื่องจากเห็นประโยชน์ของรายการต่อการดำเนินชีวิต การแจ้งข่าวสาร การแสดงความคิดเห็นและการร้องทุกข์ ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการผลิตรายการและวางแผน ส่วนการบริหารจัดการด้วยตัวเองของประชาชนในการดำเนินงานรายการวิทยุชุมชนยังไม่สามารถทำได้

วีรพงษ์ พลนิกรกิจ และคณะ (2545) ศึกษาเรื่อง “แนวทางการพัฒนาวิทยุชุมชน เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์” พบว่า วิทยุชุมชนจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดบุรีรัมย์มีโครงสร้างระบบรัฐ โดยรัฐเป็นเจ้าของแต่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งวิทยุชุมชนทั้งสองจังหวัดยังคงเป็นเครื่องมือถ่ายทอดข่าวสารของหน่วยงานรัฐท้องถิ่น และมีทิศทางการไหลของข่าวสารจากบนลงล่าง โดยมีบทบาทในลักษณะการรณรงค์เพื่อให้ความรู้ทางการเมืองแก่ชุมชน ในส่วนความคาดหวังของผู้ฟัง พบว่า ชุมชนทั้งสองจังหวัดคาดหวังวิทยุชุมชนจะเป็นสื่อที่ช่วยเหลือพวกเขาเวลามีปัญหา

วีระวรรณ ยังกิจการ และคณะ (2547) ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบเนื้อหา และวิธีการดำเนินรายการวิทยุชุมชนของจังหวัดน่าน” พบว่า การเป็นวิทยุชุมชนและอยู่ในระดับสูงนั้น อาจทำไม่ได้ภายใต้กรอบการทำงานของรัฐบาล แต่เนื่องจากเป็นหัวใจหัวใจของการพัฒนาวิทยุชุมชน ดังนั้น รูปแบบการทำงานภายใต้รัฐก็ก่อให้เกิดประโยชน์อยู่เช่นกัน โดยเป็นเสมือนโรงเรียนที่ประชาชนเข้ามาเรียนอย่างต่อเนื่อง ฝึกฝนให้ประชาชนเข้าใจและเรียนรู้

เรื่องวิทยุชุมชน ทั้งนี้ควรมุ่งประเด็นที่ชุมชนที่จะมีการจัดตั้งวิทยุชุมชนขึ้นมา และควรรับฟังความคิดเห็นและความต้องการของผู้ฟังเป็นหลัก ซึ่งจะทำให้รายการเป็นที่น่าสนใจและมีการติดตามรับฟังอย่างต่อเนื่อง

จากงานวิจัยที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นงานวิจัยที่กล่าวถึงภาพรวมของวิทยุชุมชนไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของความพึงพอใจ การมีส่วนร่วม การใช้ประโยชน์จากงานวิทยุชุมชน จากแนวคิดทฤษฎี งานวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องนั้น ผู้ศึกษาได้สรุปเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาได้ดังนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยในครั้งนี้ โดยศึกษาวิทยุชุมชนบ้านจำรุงในเรื่องของเนื้อหาสาระการนำเสนอข้อมูลต่าง ๆ ในวิทยุชุมชน ข่าวสารทั้งจากภายในและภายนอกให้แก่องค์กรชุมชน รวมทั้งสิ้น 24 องค์กร ที่เกิดขึ้นภายในบ้านจำรุง ว่าวิทยุชุมชนเข้าไปเสริมประสิทธิภาพขององค์กรด้านความรู้ ทักษะการทำงานขององค์กรชุมชน รวมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็ง ศึกษากลุ่มองค์กรทั้ง 24 กลุ่มถึงการพัฒนาของกลุ่มองค์กรก่อนและหลังการเข้ามาใช้วิทยุชุมชนเป็นกระบวนการสื่อสาร โดยแต่ละองค์กรเกิดการเรียนรู้ คิดที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ขององค์กรได้ รวมทั้งเสริมประสิทธิภาพการทำงานของสมาชิกในองค์กร